

मठ्मयी

संगीता कुलकर्णी

ई साहित्य प्रतिष्ठान

सादर करत आहे

मन्मथी

लेखिका : संगीता कुलकर्णी

मन्मयी!..

लेखिका : संगीता कुलकर्णी

C/O- आशिष कुलकर्णी

४३/A मयुरेश्वर साई निसर्ग पार्क पिंपळे सौदागर, पुणे ४११०२७

Mob: 9850996264

या पुस्तकातील लेखनाचे सर्व हक्क लेखिकेच्या वारसांकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण वा नाट्य, चित्रपट किंवा इतर रूपांतर करण्यासाठी त्यांची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे. तसे न केल्यास कायदेशीर कारवाई (दंड व तुरुंगवास) होऊ शकते.

This declaration is as per the Copyright Act 1957 read with Sections 43 and 66 of the IT Act 2000. Copyright protection in India is available for any literary, dramatic, musical, sound recording and artistic work. The Copyright Act 1957 provides for registration of such works. Although an author's copyright in a work is recognised even without registration. Infringement of copyright entitles the owner to remedies of injunction, damages and accounts.

ई प्रकाशक: ई साहित्य प्रतिष्ठान :

www.esahity.com
esahity@gmail.com
eSahity Pratishthan
eleventh floor
eternity
eastern express highway
Thane. 400604

प्रकाशन: १९नोव्हेंबर२०२१ (कार्तिक पौर्णिमा शके १९४३)

©esahity Pratishthan®2021

- विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध.
- आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फॉरवर्ड करू शकता.
- हे ई पुस्तक वेबसाईटवर ठेवण्यापुर्वी किंवा वाचनाव्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापुर्वी ई-साहित्य प्रतिष्ठानची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

विशेष आभार

या पुस्तकाचे ई प्रकाशन व विनामूल्य ई वितरण
करण्याची परवानगी दिल्याबद्दल

पृथ्वीराज प्रकाशन

गांधीभवन, कोथरूड, पुणे ४११०३८

यांचे मनःपूर्वक आभार

ई साहित्य प्रतिष्ठान

मन्मयी

(ललित लेखांचा अनुबंध)

संगीता कुलकर्णी

पृथ्वीराज प्रकाशन

गांधीभवन, कोथरूड, पुणे ४११०३८

संगीता कुलकर्णी ह्यानी कुठल्याही विद्यापीठाची पदवी किंवा लेखनाचे औपचारिक शिक्षण घेतले नव्हते. आयुष्यातील अनेक चढ उतार आणि अडथळ्यांमुळे तशी संधीच

मिळाली नाही. पण उपजतच असलेली भाषेची, संगीताची आवड, जाण, सकारात्मक वृत्ती ह्यातून त्यांचं लेखन निर्माण झालं. ऑफिस आणि घर हेच त्यांचं विश्व होतं. मुलं, सुना, नातवंडं, भावंडं, मित्र आणि परमेश्वर हे त्यांच्या लेखनाचे विषय होते. साधे सोपे शब्द व उपमांमधून त्यांनीं जीवनाचं सार सांगितलं. परिस्थितीशी झगडत, आयुष्याला स्वीकारून, कर्तव्य करत, कुटुंबावर निस्सीम प्रेम करत शब्दात रमलेली आणि जगलेली शब्दप्रिया म्हणजे संगीता कुलकर्णी !

(जन्म 1950 , मृत्यू 2019)

जन्मभर ज्यांच्या प्रेमामध्ये मी बांधली गेलेय

अशा माझ्या लाडक्या पाच बहिणी व प्रिय भाऊ प्रकाश

यांना सादर

--- संगीता

मनोगत

माणसाचे मन सागरासमान अथांग आहे. खरोखर एवढे अथांग की, इतरांना तर सोडाच, पण त्याला त्याच्या स्वतःच्या मनाचा थांग लागत नाही. अनेकजण ठरवूनदेखील स्वतःच्या मनातील विचारचक्र थांबवू शकत नाहीत. मग अशा वेळी मी स्वतःला मनाधीन करते. अन मन्मयी बनते. मन-मय झालेली ती मन्मयी. नकळत मग असंख्य आठवणींना उजाळा मिळतो.

आयुष्यामध्ये अगदी शैशवकाळापासून भेटलेल्या असंख्य व्यक्ती, अनंत स्थळे नि अतूटबंध आठवतात नि, नकळत ते शब्दरूप होऊन कागदावर उतरतात. ना अत्युच्च विद्यालंकार, ना अमाप वाचनसंपदा तरीही हे सारे माझे शब्दसामर्थ्य, माझे मनधन मी मनःपूर्वक रसिकार्पण करतेय.

मनामध्ये तरंग उठताना अलिप्तपणे पाहून जे जे कोणी मला भावले, ज्यांनी माझे हे सुंदर जीवन अधिकच सुंदर, सुसह्य केले ते सारे अथवा एखादी अनाहूत व्यथा जिने माझे मूळचे हळवे मन व्यथित केले, असे अनाम बंध जे याच का पुढील अनंतजन्मीही अतूट राहतील अशा असंख्य गोष्टी आढळतील.

आपल्या मनामध्ये खूप काही येते, ते मनामध्ये राहून जाते. पण इथे तसे झाले नाही. माझ्या नकळत मन्मयी मलाच उलगडत गेली. एक अनाम ओढ माझ्या लेखणीद्वारे मला नित्य उमलवत, फुलवत गेली. त्या अनाम शक्तीची मी शतशः ऋणी आहे. जिने मला हे क्षणभंगुर जीवन सतेज करण्यास्तव, फुलविण्यास्तव लागणारी सतेजता बहाल केली. त्यामुळे माझे जीवन तर सुरेल बनलेच, पण हेच जगण्यासाठी लागणारे आत्मिक बळ, मन इतरांनाही यावे असेच राहून राहून वाटत राहिले नि अखेर हे सारे मूर्तरूपाला आले. आज मला जे लाभले आहे. ते समाधान खरोखर अनुपमेय आहे, चिरंतन आहे. हा प्रेरणास्रोत सर्वांचेच जीवन प्रेरणामय बनवो, हीच या तृप्त मन्मयीची मानसिक अभिलाषा.

मुलांच्या उन्नतीसाठी पालक नेहमीच सर्वकाही करतात, पण इथे आईच्या आत्मिक समाधानासाठी माझी दोन्हीही गुणी मुले नेहमीच मला लिखाणासाठी प्रोत्साहित करतात. लिहिलेल्या लिखाणाचा आस्वाद तर घेतातच, पण माझा छोटा मुलगा याहीपुढे जाऊन त्या लिखाणाचे टीकात्मक समीक्षणही करतो नि अधिक-उणे दाखवितो. याच त्याच्या प्रेमळ पाठबळावर मी लेखनाचे अपूर्व धाडस केले. हे कधीही विस्मरताच येणार नाही. ज्यांच्या सान्निध्यामुळे मन्मयीमधील प्रसंग चितारले गेले त्या प्रत्येकाचा मग ती भावंडे असोत, सहचर असो, शेजारी असो, वा सहकारी,

वा मैत्रिणी असोत, त्या त्या साऱ्यांचे मी सानंद आभार मानते.
मन्मयीचे प्रकाशक श्री. म. भा. चव्हाण यांच्या सहकार्याविना तिला
मूर्तरूप शक्यच नव्हते. त्यामुळे त्यांचे हार्दिक आभार. ज्या
साऱ्यांच्या स्नेहाखातर हा लेखन प्रपंच घडला त्या प्रत्येकाचे
मनःपूर्वक आभार.

अनुबंध

१ ऋतुराज	१७ घर
२ समाधान	१८ स्वरलहरी
३ सूर्यास्तापूर्वीचा संकल्प	१९ अतीत
४ सरिता	२० सुसंकृत
५ दृष्टिकोन	२१ सल
६ सार्थक	२२ पंचविशी
७ शेजार	२३ बदल
८ साक्षीदार	२४ सौंदर्य गृह : जणू माहेर!
९ रसिक	२५ कौतुक
१० विभक्ती	२६ अक्षयतृतीया
११ संवेदना	२७ आदरांजली
१२ नाती	२८ शापित
१३ गाव माझा	२९ अमूल्य
१४ बोधामृत	३० दीपावली
१५ जोडीदार	३१ दातृत्व
१६ शोध	३२ मंथन

जगणे, जिणे, मरणे, मारणे
याला असतात असंख्य कारणे
जगायचे कसे आपण जिणे
हे असते आपल्या हाती स्वीकारणे

संगीता कुलकर्णी

शब्दबंध मधून

ऋतुराज

पावसाची झिम झिम चालू आहे. हवेमध्ये कसा मधुरसा गारवा आहे. सर्वत्र दूरवर कसे हिरवळीचे साम्राज्य पसरलेय. फुलांचा सुवास कसा वातावरणाला भारून उरलाय. प्रत्येक दिवसाचे आगळे महत्व असणारा नि प्रत्येके दिवस नवा सणच भासविणारा, पुऱ्या ३० दिवसांचा भरगच्च फुललेला हा श्रावण. तसे पाहायला गेले तर श्रावण म्हणजे संजीवनी, श्रावण म्हणजे बहार, श्रावण म्हणजे उत्साह, श्रावण म्हणजे संजीवनी, श्रावण म्हणजे जीवन, श्रावण म्हणजे आशा, श्रावण म्हणजे भविष्य, श्रावण म्हणजे उगम, श्रावण म्हणजे भरती नि श्रावण म्हणजेच प्रेरणा. एक असामान्य संमोहनशक्ती आहे या श्रावणात. त्याच्या अलौकिक सौंदर्याने मन भरून जाते नि अंतर भारून जाते. सारा आसमंत हिरवागार होऊन उठतो. अवघ्या विश्वाला नवजीवन दान करण्याचे जबरदस्त सामर्थ्य आहे या श्रावणात. अतृप्त लोचन, तृषार्त मन तृप्त तृप्त होऊन जाते. अवघे ऋतुचक्र अचल व्हावे नि केवळ श्रावणाचेच साम्राज्य सदैव असावे वाटते.

पण वास्तवामध्ये असे होत नाही, होऊन चालतही नाही. जर ग्रीष्म, हेमंत, शिशिर असेल, तरच हा श्रावण अर्थपूर्ण ठरतो. दाहक ऊन जर असेल, तर शीतल सावलीला अर्थ येतो. काळोखी अमावस्या असेल तरच शुभ्र पौर्णिमेला रंग चढतो. दारुण दुःख भोगली तरच मधुर सुखाची गोडी चाखता येते. विरह नसता तर मीलनाचा अर्थ तरी उरला असता का? नि म्हणूनच वर्षातून एकदाच येणाऱ्या श्रावणाखातर उर्वरित वर्षकाळ प्रतिक्सेमध्ये घालविण्यावाचून पर्यायच नसतो.

पहायला गेले तर श्रावण ही एक तरल, भावविभोर मनाची संकल्पना आहे. जेव्हा वाटेल तेव्हा मन त्या सुंदर श्रावणविश्वामध्ये रमू शकते. हवी आहे ती मनाला उत्साहित करणारी प्रबळ इच्छाशक्ती. या इच्छाशक्तीच्या आधारे वाळवंटातही नंदनवन फुलविता येते. तृषार्ताला केवळ मृगजळ दर्शनातही तृषा शांतीचे समाधान लाभते. पंगुत्व असणारालाही गिरीगमनाची अनुभूती घेता येते. जन्मजात अंधत्व लाभलेल्याला देखील दिव्यदृष्टीने प्रभुचरणाचे दर्शन होते नि म्हणूनच अशा प्रबळ इच्छाशक्तीच्या जोरावर ग्रीष्माच्या दाहकतेतही हे मन श्रावणसरी बरसवू शकते. श्रावणासाठी हवी ती मनाची मोहकता, कणाकणात, अणुरेणुत इच्छित पाहण्याची सुंदर दृष्टी. जिच्या आधारे, जिच्यायोगे वैराण

वाळवंटातही, रखरखीत उन्हातही श्रावणसरींनी सचैल स्नान होईल.

आपत्तींनी नि परीस्थितींनी ग्रस्त मनाला, जिवाला किंचित का होईना दिलासा योग्य वेळी मिळालाच नाही तर कोणत्याही क्षणी वैफल्य यायला वेळ लागत नाही नि म्हणूनच कोणताही वैद्य वा डॉक्टर कोणत्याही व्याधीवर उपचार करू शकतो, पण मनाच्या व्याधीवर मात्र स्वतःच इलाज करायचा असतो. सुदृढ देहाचे रहस्य सुदृढ मनातच दडलेले असते. तन निरोगी ठेवायचे असेल, तर प्रथम मन निरोगी बनवावे लागते नि म्हणूनच वाटत राहते “सावन आए या ना आए, जिया जब झुमे सावन है” पण प्रत्येकाला कुठचे लाभावे हे मनोधैर्य? नि म्हणूनच प्रत्यक्ष श्रावण हा सर्वसामान्य, अतिसामान्य वा असामान्य अशा कोणालाही प्रफुल्लित करणारा असल्यानेच त्याची महती अनन्यसाधारण आहे. सभोवार डवरलेल्या फुलांचे बगीचे, मऊशार हिरवळीचे गालीचे नि ऊन – पावसाच्या मनोहारी खेळात मग्न झालेली धरती! यामुळे कळत नकळत मन, वृत्ती उल्हासित होतात नि वाटते हे ऋतुराज श्रावणा, ये. तुझे हार्दिक स्वागत आहे.

समाधान

माझी आई नेहमीच मला सांगायची, की समाधान म्हणजे काही कांदे – बटाटे नव्हेत, की जावे दुकानामध्ये नि घ्यावे किलो दोन किलो. कुठेही, कोणत्याही दामाला न मिळणारी, पण स्वतःजवळ असून कुठे आहे न दिसणारी गोष्ट म्हणजेच समाधान होय. मानले तर कुठेही, कशातही असते नि न मानले तर? तर ते कुठेही नसते. अखेर समाधान ही मानवी मनाच्याच मानण्याची एक क्रिया आहे. पण तिच्यावरच तर या विश्वाचे सारे व्यवहार अवलंबून आहेत.

असे असंख्य असंतुष्ट आत्मे आहेत की जे हा नरदेह केवळ आळस, असमाधान नि असंतुष्टता यांच्यासाठी वाहिलेले असतात. जगामध्ये कुठे काहीही घडो या बापुड्यांना त्याचे काय? त्यांना केवळ आपल्याच असंतुष्टतेचेच कौतुक. प्राप्त परिस्थितीवर मात करतो तोच खरा माणूस पण हे वेडे प्राप्त परिस्थितीलाच प्रारब्ध समजून सदैव रडतच राहणार. त्यामधून बाहेर येण्याचे प्रामाणिक कष्टही यांना घ्यावयाचे नसतात. मग सुंदर सुखाच्या समाधानाची

कशी बरे यांना प्राप्ती व्हावी? कारण समाधान ही कधीही पूर्ण न होणारीच गोष्ट आहे.

आता तुम्हीच सांगा. छोट्या तान्हुल्याला मातेचे दर्शन, मातेचा सहवास ही एकमेव या विश्वातील समाधान देणारी गोष्ट. पण म्हणून काय एकदा त्या मातेचे दर्शन झाले की संपते का? क्षणिकही तिच्यापासून दुरावा ही त्या बाळजीवासाठी अशक्यप्राय गोष्ट असते नि म्हणूनच समाधान ही पुन्हा पुन्हा लाभणाऱ्या चिरंतन सुखाची नांदीच ठरते. एखाद्या भक्ताच्या बाबतीतही असेच घडते. पूर्ण आयुष्य ईश्वर चिंतनामध्ये घालविल्यानंतरही ईश्वर दर्शन घडते तेव्हा काय? त्या क्षणिक दर्शनाने त्याचे पुरे विश्वच व्यापले जाते नि उर्वरित आयुष्यामध्येही त्याला त्याच त्या प्रभूचरणांची ओढ लागून राहते. चकोरालाही चंद्रिकेच्या दर्शनाची अशीच ओढ असते. तिच्या दर्शनमात्रे त्याचे अणुरेणु उल्हसित होतात म्हणून काय तो पुढील येणाऱ्या पोर्णिमेची वाट पाहत का नाही? देशभक्तांना देशप्रेमाखातर प्राणार्पणही मंजूर असते. शहीद भगतसिंगासारखे या मातीचे सुपुत्र काय सांगतात? पुनश्च मला इथेच जन्म दे. भेटेन नऊ महिन्यांनी माते अश्रू आवर. सृष्टी गर्भातील बीजे अंकुरित होण्यासाठी वर्षेच्या वर्षावाची नितांत गरज असते. पण एक थेंब वा एक दिवसाचा वर्षाव त्याला तृप्त करू शकतो? उलटपक्षी ही

अंकुरण्याची क्रिया वर्षानुवर्षे सदैव कार्यरत राहण्यासाठी नित्य नव्या नवलाईने प्रतीक्षा तर चालू असतेच ना?

तात्पर्य काय तर समाधान ही कधीही न संपणारी, कुठेही न लाभणारी नि लाभल्यानंतर वाढतच जाणारी गोष्ट आहे. हा पण हे समाधान कोणी नि कशामध्ये मानायचे आहे हा ज्याचा त्याचा प्रश्न आहे. कुणाला हसण्यात, कुणाला हसविण्यात, कुणाला लोळण्यात तर कुणाला सदैव रडण्यात, कुणाला दुसऱ्यांवर सदैव जिवापाड प्रेम करण्यात तर कुणाला गाण्यात तर कुणाला खाण्यात, कोणाला अन्य कशात ते लाभते. पण जेव्हा ते लाभते तेव्हा क्षणिक असते. इतकेच नव्हे, तर क्षणभंगुरच असते. कारण ते तसे नसते तर? ते लाभते तेव्हाच या विश्वाचे सारे व्यवहार सरते. सारे त्याच क्षणाशी थांबते पण ते तसे नाहीच. जे लाभते, ज्याला लाभते त्यालाच ते कळते. त्याला ते वाटते की हे पुन्हा पुन्हा लाभावे नि म्हणूनच मग जीवनाची धडपड चालूच राहते. म्हणूनच समाधान हे क्षणिक लाभून सदैव ओढ लावणारे एक गोड कोडे आहे.

“असे हे कोडे, कधी सुटतच नाही कोणा

पण नाही सुटले तरीही, आहे त्यातच समाधान माना”

सूर्यास्तापूर्वीचा संकल्प

सहजच रेडिओ सुरु केला. कोण्या एका विद्वान शास्त्रज्ञाचे भाषण ऐकविण्यात येत होते. अर्थात हा अमेरिकन मनो – शास्त्रज्ञ आपल्या संशोधनामध्ये मनाचे अस्तित्व मुळीच मान्य करत नव्हता. अजूनही काही खूपसे जाड – जाड सांगितले जात होते. निवेदक हे क्लिष्ट असे मनापासून समजावून सांगत होता आणि तरीही माझे मन ते मानायलाच तयार नव्हते. मन ही चीजच अस्तित्वामध्ये नाही म्हणजे काय? माझे विचारचक्र खूप वेगाने चालू झाले आणि भाषणाचे शेवटचे वाक्य सांगून कार्यक्रम संपला. माझे मन त्याच वाक्याभोवती हिंडत राहिले. शास्त्रज्ञ सांगून गेला की, मन हे दुसरे – तिसरे काहीच नसून त्या क्षणी भासणारी केवळ एक संवेदना आहे. मला वाटले हे सांगण्यासाठीच हे अमेरिकन लोक एवढा प्रपंच का मांडतात?

खरोखर मन हे संवेदनेखेरीज अन्य काय असू शकते? आपल्याला भासणारी क्षणिक संवेदना मग ती राग, लोभ, मद, मत्सर वा प्रेम काहीही असू शकेल. मनाला म्हणून तर निश्चित असे ठराविक एक रूप नाहीच. ज्याचे अस्तित्त्वच वादग्रस्त आहे, सदैव

चिंतनीय आहे ते मन आहेच का? बहिणाबाईंच्या मते मन हे खसखसचा दाणा आहे, तर कधी आकाशापेक्षा मोठे, कधी ते एक मोकाट सुटलेले जनावर, तर कधी अथांग सागर. म्हणजेच काय तर ते निराकार, निर्गुण आहे. त्याला असे साचेबद्ध करता येते? कोणी कवी असेल, तर ते काव्यरूप सुंदर होईल, कोणी संत असेल तर आध्यात्मिक दृष्टीतून देवरूपही बनेल नि कोणी किचकट गणिती असेल तर तो त्याला अंकरूपातही पाहील. पण या नित्यनव्या रूपातून जेव्हा या धकाधकीच्या जीवनात दिसेल तेव्हा ते अत्यावश्यक एखादा अवयवरूपही बनेल. मनाचे स्वास्थ्य म्हणजेच मनःस्वास्थ्य ठीक तरच सारे काही ठीक. मग हे मनःस्वास्थ्य ठीक ठेवण्यासाठी मनाचा तोल बिघडणार नाही याची खबरदारी घ्यायला हवी हेही ओघानेच आले. समजा त्याचे संतुलन बिघडले की सारे सरलेच. म्हणून तर त्याचा तोल ढळू देता कामा नयेच. तोल अकारण ढळू नये म्हणून तसे कारण निर्माण न करणे हेही आपल्याच हाती नाही का?

मनाच्या क्षणिक स्पंदनांवर सारे उभे भवितव्यही घडून जाते; म्हणून तर म्हटले जाते की “जो मन जिंकेल तो जग जिंकेल” पण मन जिंकणे एवढे का सोपे आहे? समर्थ रामदासांनी तर मनाला एवढ्या परीने सांगितले आहे, की बा मना तू भक्तिपंथाने जा, हे मना हा काळ घडीने घडी जातो आहे तर तू प्रभूचरणी लीन हो. मना

कोणाचे वाकडे करू नको, मना मिथ्य बोलू नको. एक की दोन? असंख्य श्लोकांचा प्रपंच त्या समर्थाना केवळ मनासाठीच मांडावा वाटला. मग आपणही आपल्यापरिने आपल्या मनासाठी काही करायला नको का? त्याला चांगल्या विचारांमध्ये गुरफटून ठेवायला हवे म्हणजेच चांगले चालणे, चांगले बोलणे, चांगले वाचणे नि सर्वात महत्वाचे म्हणजे चांगल्यांच्या सहवासातून मनावर चांगले संस्कारही होत राहतात नि मनाची वाढ निकोप होते. पण एखाद्या बेसावध क्षणी हे नाठाळ मन बंड करून उठते त्या वेळी त्याचा वेडेपणाही आवरावा लागतो. त्याला आंजारून – गोंजारून सावरावे लागते नि शहाणपणाने ती वेळ निभावून मन जिंकण्याच्या मोहिमेवर पुनश्च आरूढ व्हावे लागते. मग चला तर सायंकाळ होत चालली आहे. सूर्य पश्चिमेकडे झुकू लागला आहे. आजच्याच सूर्यास्तापूर्वी हा संकल्प का करू नये?

“शुभं भवतु.”

“नाही चितारू शकत कुंचला, ना चित्रकार करू शकतो साकार

हा, फक्त एक शब्दवेडीच देऊ शकते त्या मनाला शब्दाकार”

सरिता

जीवन ही जर के खळाळती, संथ, गूढ सरिता मानली, तर तिला कधी सुखाचा महापूर येणार तद्वत दुःखाची ओहोटीही येणार. वासनेच्या बेसावधतेचे भोवरेही त्यामध्ये असणार नि वैचारिक प्रगल्भतेचा संथपणाही आढळणार. कर्तव्यरूपी सूर्य तळपताना जीवनाच्या सरितेतील कालरूपी पाण्याची अनुभवरूपी वाफ बनणार नि मग त्याला आपलेपणाचा थंडावा मिळाला की त्याचे कृतिरूपी पर्जन्यामध्ये रुपांतरही होणार हे स्वाभाविकच आहे.

ऋतुचक्राची गती मोजण्याचा वेडेपणा माणसाने केला, पण गतिमान जीवनाचा वेग काही तो रोखू शकला नाही. अज्ञानाची ओढ कोणाला नसते? म्हणून तर मग आपण भविष्याचा कानोसा घेतो. पण या जीवन – सरितेच्या सभोवार असणारी स्मृतींची ही गर्द झाडी सदैव गर्दच नाही बनणार? याच्याच गारव्यावर खूपशी नाती पोसतात, काही सनाम तर काही अनाम. स्मृतींच्या तरुतळी भावनांची पुष्प पखरण होते, जाणिवांची छाया पसरते नि अशी नाती तिथेच विसावतात. कधी कधी ती कळत नाहीत, दिसत नाहीत वा रुचतही नाहीत फक्त अनुभवता येतात. ही अनुभूतीच

केवळ अनुपमेय असते. शब्दांत नक्कीच नाही सांगता येणार पण त्याचे रूपडे मोठे मोहक असते अन् हा मोहच अनावर होतो. हे क्षणच कठीण असतात.

मन मोठे नाठाळ आहे. काहीही नाही आठवायचे असे ठरविले तरीही ते ऐकतच नाही. मनःपटलावर आठवांचा पट सरकू लागतो नि अंतःचक्षू वेध घेऊ लागतात. कसे थांबायचे हे सारे? नि का? त्या स्मृतिपटलावरच तर हे उभे आयुष्य नाही का अवलंबून? गतकाळाच्या स्मृतीतच ज्यांना रमण्याचा छंद आहे त्यांना ना वर्तमानाची चिंता ना भविष्याचा खेद. गतकाळाची भलावणच मोठी चित्तवेधक असते. चित्तच जिथे दुश्चित झालेय तिथे वेधण्याचा प्रश्नच संपतो. पण कोण हा अस्वस्थपणा? स्वास्थ्यच पुरे हरवून गेलेय. कुठे बरे गेलेय नेमके? हा त्या तरूतळीच, पण कुठे आहे तो तरू? छे, त्याचा तर महावृक्षच झालाय. त्याच्या त्या पारंब्याही खोल खोल रुजल्यात, अगदी हृदयातळी. मन संवेदनाहीन व्हावे नि तितक्यात व्यवहाराच्या प्रपातानी झंझावात होऊन स्वप्नावस्थाच भंग पावावी तद्वत झालेय. मानवाला एका विवक्षित कालक्षणावर का नाही थांबता येत? किंवा तो कालक्षण पुन्हा पुन्हा का नाही अनुभवता येत? आदि मानवाने कधी काळाची फिकीरच केली नाही म्हणूनच कदाचित हा त्या कालचक्राचा शाप तर नसेल?

मग उःशाप म्हणून परमेश्वराने त्याला या अनुपम स्मृतीचे दान दिले. त्या उदार दात्याचे मानावेत तेवढे आभार कमीच आहेत. कारण स्मृतीच नसत्या तर? या जीवनाचे वैराण वाळवंट झाले असते नि ही सरिता आटून गेली असती. उरले असते फक्त भावनाहीन काळे पत्थर, अर्थहीन दिशाहीन उजाड माळ अन् भकास असे भवितव्य नि त्याहूनही विराण भूतकाळ.

दृष्टिकोन

जीवनाकडे पाहायचा प्रत्येकाचा आपला असा एक दृष्टिकोन असतो. जीवन म्हणजे तरी काय? दैनंदिन जीवनामध्ये येणारे नित्य नवे अनुभवच तर जीवनाला समृद्ध करत असतात, दिशा देत असतात, वा जीवनाप्रत अभिलाषा, रुची वृद्धींगत करत असतात. प्रत्येकालाच हरघडीला काही ना काही अनुभव येतच असतो. अनुभव एकच पण त्याकडे पाहण्याची प्रत्येकाची दृष्टी मात्र अलग असते. प्रत्येकाच्या स्वभावानुरूप त्याची दृष्टी असते किंवा त्याच्या दृष्टीवरून त्याचा स्वभाव कळून येतो.

जगायचे तर आहेच प्रत्येकाला. मग त्यासाठी धडपडणे हे आलेच. काही ना काही केल्याखेरीज अर्थार्जन कोठून होणार? कोणी व्यवसाय करेल, तर कोणी नोकरी करेल. पण ते करत असताना जे आपल्या वाट्याला आले आहे त्याचा आनंदाने स्वीकार कितीजण करताना आढळतात? स्वीकार न केल्याने किती जीवने अशी धुळीला मिळतात, निराश होतात वा सुकूनही जातात. मग “आलीया भोगासी असावे सादर” म्हणून ओढत राहायचे, याला तरी काय म्हणायचे? जीवन काय, आहे तोवर जगून सरणार

तर आहेच. पण जगायचे कसे हे मात्र प्रत्येक व्यक्तीवरच अवलंबून आहे.

जगायचे तर आहेच तर मग रडायचे का? हसून का नाही हे जगणे सुसह्य करायचे? किंबहुना हसता हसता जगण्याने जगण्याचे श्रमही कमी होऊन जातील. हसून – खेळून सभोवरचा परिसरही अधिक चैतन्यमय करता येतो. स्वतःचे आरोग्य ही अधिक सुंदर होते हा भाग तर वेगळाच नि समोर सुहास्य वदन पाहून इतरांनाही आनंद मिळतो हे आहेच. अशा या साऱ्या आनंद सोहळ्यामध्ये हसणाऱ्याचे जीवन तर चिरकाल उजळून निघते हे निर्विवाद सत्य आहे.

आपण आपला दृष्टिकोन नेहमीच सकारात्मक ठेवावा मग भले इतरांचा दृष्टिकोन कसाही असो. जे जसे असेल वा घडेल ते तसेच्या तसे स्वीकारायचे हे एकदा ठरविले की मग समस्याच कुठे उरते? समस्या हा विषयच न सरणारा आहे. पण तरीही आपण त्या कमी करण्याचा प्रयत्न का नाही करायचा? बरं समजा नाहीच कमी करू शकलो तर त्या निदान हसतमुखाने स्वीकारल्या तर? त्याची तीव्रता नाही का कमी होणार? कोणाला चुकल्यात समस्या? कोणाचीच या समस्या चक्रातून सुटका नाही.

श्रीसमर्थ रामदास तर सांगून गेलेच आहेत ना की “जगी सर्व सुखी असा कोण आहे?” पण हे सुख म्हणजे तरी काय? ज्या अनुभूतीतून स्वानंद मिळतो त्यालाच तर सुख म्हणायचे ना? मग दुःखाकडे पाहायचा दृष्टिकोन सकारात्मक ठेवला तर? तर त्या दुःखालाही न कळत दया येईल नि कदाचित तेही सुसह्य होईल. परिश्रमांती पाषाणालाही पाझर फुटतो. मग हे दुःख काय पाषाण आहे? आणि आपण सश्रद्धपणे पाषाणालाही पुजतो, त्यातच तर तर देव शोधतो मग प्राप्त दुःखातही देवाच्या दयेला का नाही शोधावे? काय मिळेल या एखाद्या गोष्टीपासून मला? असे जेव्हा आपण शोधतो तेव्हा उलटउत्तरी आपल्याला काही ना काही तरी गवसल्याचे आढळून येईल. तद्वतच प्रत्येक दुःखही आपल्याला काही ना काही तरी देतच असते. कमीत कमी सहनशीलता तरी वाढवितेच. मग एकदा का सहनशीलता वाढली की होणाऱ्या अन्याय – वर्षावाला सामोरे जाण्याला मन फारसे घाबरत नाही.

पण मनच ना ते! येणाऱ्या आपत्तीमुळे वा होणाऱ्या अन्यायामुळे सचिंत हे होतेच. एकदा का चिंता मागे लागली की चितेची वाट समीप आली म्हणून ओळखावे. या वाटेने प्रत्येकाला जायचे तर आहेच मग आज काय नि उद्या काय? जे अटळ आहे ते टाळण्यासाठी का अट्टहास? एकदा का त्याचा ध्यास लागला की अन्य सारे सारे गौण ठरते नि एकच प्रतिक्षा अंतिम स्वरूपी उरते नि

त्या दयाघन, निराकार सर्वव्यापी ईश्वराचे चिंतन करत तो मार्गही सुसह्य होतो. बस् हसतमुखाने त्यालाही सामोरे जायचे. मगच साऱ्या समस्या चक्रातून अंतिम सुटका होईल या एकाच सुंदर आशेवर हसत हसत राहायचे.

सार्थक

असे म्हटले आहे की अन्न, वस्त्र नि निवारा या माणसाच्या मूलभूत गरजा आहेत. मलाही ते मान्य आहे. पण मला आपले वाटते की याही पेक्षा मूलभूत एक अशी गरज आहे की जी जाणवत नाही पण त्या जाणिवेनेच जिणे अधिक सुसह्य होते. जगण्यासाठी मानवाला एका भावनिक बांधिलकीचे भावबंध अतिशय आवश्यक असतात. प्रत्येकाचेच कुठेना कुठे भावबंध हे जुळलेले असतात. आईचे आपल्या अपत्यामध्ये, अपत्याचे माता – पित्यामध्ये, भावाचे बहिणीमध्ये, गुरुचे शिष्यामध्ये वा स्त्रीचे सासर अन् माहेरामध्ये. कोणाला कोण प्रिय असावे हा ज्याचा त्याचा प्रश्न आहे, पण एक नक्की की प्रीतीच्या ठायीच ऋतुजा असते नि तिथेच ऋणानुबंध गुंफले जातात. प्रत्येकाचीच अशी अपेक्षा असते की कुणी आपले – आपलेच – असावे. कुणी आपल्या कुठल्या ना कुठल्या तरी गोष्टीला चांगले म्हणावे. कधी वागण्याला, कधी बोलण्याला तर कधी आणि कशाला तरी चांगले म्हणावे की ज्या योगे हे जीवन, जगणे सुंदर बनेल, प्रफुल्लीत होईल नि असे होईल “हसते हसते कट जाए रसते, जिंदगी यूही चलती रहे.” आयुष्य

असेच धुंदीमध्ये, बेहोशीत एका अपूर्व नशेत तरळत राहिल. सारे जिणेच कोणाच्या तरी नावे लिहावे, सारे आयुष्यच झोकून द्यावे, उभ्या जिण्याचेच सार्थक व्हावे!

अन्न, वस्त्र नि निवारा मिळून मनुष्य जगतो, जरूर जगतो. केवळ जगतोच पण त्याला अशी सुरेल साथ, सुंदर संगत मिळेल तर? तर तो जिणे अर्थपूर्णतेने जगतो. रोजच्या धकाधकीमध्ये जीवन एवढे रटाळ होत असते पण जर दोनच शब्द तेही प्रेमाचे मिळाले तर? तर उजळून निघते जिणे. ते प्रकाशित होते. केवढे सामर्थ्य असते त्या भावनेमध्ये, त्या दोनच भावभऱ्या शब्दामध्ये. जो हे अनुभवतो त्यालाच ते कळणार. इतरांना त्याचे काय? म्हणून तर जगण्यासाठी अशा दोन अर्थपूर्ण बोलांची, हार्दिक भावनेची नितांत गरज आहे. ज्याला हे योग्य वेळी लाभते त्याच्या भाग्याचा हेवाच करावा वाटतो. निदान त्याचे अनुकरण करावे नि स्वतःलाही हे अनुपम सुख लाभावे म्हणून मनोभावे ईश्वरचरणी प्रार्थना करावी.

अशा भाग्यशाली व्यक्तींची जर कोणी गणना करायचे ठरविले तर नक्कीच त्याला माझा अंतर्भाव करावाच लागेल. कारण ज्या दोनच भावभऱ्या हार्दिक बोलांसाठी मनुष्यप्राणी बौद्धिकदृष्ट्या भुकेला आहे त्या अवर्णनीय सुखामध्ये मी सध्या अक्षरशः सचैल न्हाऊन निघतेय. एकेकवेळा वाटते की, सांगूही नये कोणाला.

कोणाची दृष्ट नाही ना लागणार या भाग्याला? तशी मी जन्मतःच नशीबवान. वर्णनही करता येणार नाही अशा भावनिक श्रीमंत माय – बापाच्या उदरी मी जन्मले. ठरवायला गेले तर ठरविताही येणार नाही की आई श्रेष्ठ की बाबा? क्वचित् प्रसंगी कधी खाणे – पिणे कमीही पडले असेल, कधी कपडालत्ता वेळेवर मिळालाही नसेल पण कौतुकमिश्रित शब्दधारांनी त्यांनी सदैव न्हाऊ घातले. एवढी मधाळ वाणी, एवढा हळुवारपणा माझ्या पित्याखेरीज अन्यत्र अत्यंत विरळा. आई तर काय माय – माऊलीच ती. ७ – ८ भावंडांमध्ये कधी कोणी लाडके, दोडके झालेच नाही. साऱ्यांना समान माया, समान कौतुक, तेच प्रेम, तीच प्रीती. स्वप्नातही कधी दुजाभाव नाही. खूप तप्त, दाहक क्षण आयुष्यामध्ये आले, पण त्या प्रत्येकवेळी माय – पित्यांच्या आठवणींची शीतल छाया सारे सुसह्य करत राहिली. हे माझे शैशव – सचिंत मी आहे तोवर जसेच्या तसेच राहणार आहे.

लग्नानंतर स्त्रीच्या आयुष्यामध्ये मोठे स्थित्यंतर घडते. खूप काही हरवते नि खूप काही गवसतेही. मला गवसले सुंदर सासर, प्रेमळ पती नि हळवी – मृदू सासूआई. तसे माझे पती अतिशय कठोर. शब्द – दारिद्र्य तर त्यांच्या जणू पाचवीलाच पुजलेले! पण मनाने मात्र सच्चा प्रेमळ. भले शब्द नसोत पण मन मात्र लाख मोलाचे. त्याची तुलनाच नाही करता येणार. अलीकडे त्यांच्या

शब्दातून थोडी मृदुता जाणवते. मी मानते, हाच माझ्या प्रीतीचा विजय. संसाराच्या घड्यामध्ये श्रद्धेच्या रवीने भावनेची जी मी सुमधुर घुसळण केली त्यातून तर मोहक, सुंदर नवनीत (लोणी) माझ्या सद्गुणी बाळांच्या रूपाने आले. मला नेहमीच वाटते मी ही अशी पापभीरू. इतर कोणाचेच, वैयाचेही अहित चिंतणे मला कधी सत्यामध्ये तर सोडाच, पण स्वप्नातही जमले नाही. ज्यांच्याशी जमत नाही तो मार्गच सोडून द्यायचा हे माझे तत्व. या साऱ्याचा परिपाक म्हणून तर देवाने मला ही देणगी दिली. माझी लेकरे हा स्वतंत्र लिखाणाचाच विषय आहे. पण मी तृप्त आहे, संतुष्ट आहे. नि याचे फार मोठे श्रेय त्यांच्याचकडे जाते. पिलांचे सुंदर हसणे, लाघवी आदरयुक्त मधाळ वागणे मला नित्य नव्या जोमाने जगायला उद्युक्त करते. या साऱ्यामध्ये सदैव भर असते ती भावंडांच्या स्नेहाची. कोणत्याही क्षणी धावून येणे, जिवाला जीव देणे, सख्या शेजारणींचे प्रेमळ वागणे नि हवे – नको पुसणे हेही कमी महत्वाचे नव्हे.

कळत नाही मला की कसे उतराई व्हायचे यांचे? क्षणिक सहवासाच्या बदल्यांमध्ये लाखो अमूल्य क्षण देणारे हे सारे सहकारी किती भुरळ घालतात जीवनाची? नाही, मुळीच कळणार नाही कोणाला. खूप खूप मोह होतो या जीवनाचा. पण जाणवत राहते हे खरे नव्हे. कृतार्थ झाले मी पण आता थांबायला हवे.

पैलतीर दिसायला लागला आहे. सांजवेळ जिवा खुणावते आहे.
आवरते घ्यायला हवे आता. म्हणूनच म्हणते की बस् खूप झाले
जिणे – धन्य झाले जिणे, आता जरा सुकर करावे जिणे. हवे हवे
आहे तोवरच तृप्तपणे सरावे हे जिणे.

“कृतार्थ झाले, उदंड झाले सारे या जन्मी
सार्थक झाले या जिण्याचे, तृप्त अंतरी मी”

शेजार

प्रत्येक गोष्टीला दोन दृष्टिकोन असतात. एक शास्त्रीय अन् दुसरा अशास्त्रीय अर्थात कल्पित. तर तसे हे धुके कुठून बरे येते? किती छान स्थिती आहे ही हवामानाची! पाण्याची अति तरल रूपे जेवढी म्हणून आहेत त्या साऱ्यामध्ये अति वेधक अन् मोहक रूप आहे हे. तसेच आजचे हे धुके! पण हे आहे अनाहुत आठवणींचे धुके. आठवण ही देखील एक तरलतम स्थिती आहे, पण ती फक्त घडलेल्या घटनांची. अशा असंख्य आठवणी माझ्या मनात आह घामारे घालताहेत पण कोणाला सांगू, तेच कळत नाही. कारण सांगायाला गेले तर जाणून घेणारे एक संवेदनाक्षम मन हवेच.

असे पहा, आपण एखादे सुंदर फूल पाहतोय – सोबतीला रसिक सहकारी आहे पण त्याची रसिकता त्या फुलाप्रत नाही मग काय उपयोग? आपण गुलामअलीच्या अतिशय सुस्वर, भावमधुर गझला ऐकतोय. एवढे गुंग आहोत की नजिकच्याला जाणवावे पण त्याची आवड आहे महंमद रफी. तोही एक बुलंद अन् भावुक आवाज पण या क्षणी रसिकता हवी ती गुलामअलीप्रत. तसेच समजा आपण वाचतोय व. पु. काळेंची सुंदर कथा. वाटतेय अगदी

समजून सांगावी पण शेजारी आहे पु. ल. भक्त तो ऐकून नक्कीच घेईल, पण सहमत होईल असे नाही. एक आवड साऱ्यांचीच थोडी का असणार? व्यक्ती तितक्या प्रकृति. नि म्हणून तर नित्य नव्याची निर्मिती होते. पण माझ्यासारख्या माणूसवेडीला सदैव सभोवार माणसे लागतात. एकटे, एकलकोंडेपण नाही जमत नि मग आठवत राहतो रसिक शेजार. मग मन त्याच त्या जुन्या आठवणींमध्ये रंगून जाते, जेव्हा लाभला होता एक असाच रसिक, भाववेडा, चतुर सहकारी. पण या झाल्या आठवणी. आता कोणाला सांगणार? कसे सांगणार? जिथे त्या खुद्द शेजाऱ्यालाही माहित नाही तिथे इतरांचे काय? असेच मग मन प्राप्त परिस्थितीला दोष देत राहते.

दिवसाचा फार मोठा काळ आपण कामानिमित्त घरापासून दूर आपल्या कामाच्या ठिकाणी असतो. तिथे लाभणारा शेजारचा सहकारी खूप काळ आपल्या सोबत असतो. विचारांचे आदान – प्रदान होते नि बदलीमुळे असे सहकारीही बदलत राहतात. पण तरीही एखाद्याशीच आपले वैचारिक छान जमते. क्षणिक बोलण्यातून सारा दिवस सुंदर बनतो नि हेच घरीही परावर्तित होते. मग घरही प्रसन्न राहते. म्हणूनच मी आयुष्यामध्ये सर्वात अग्रक्रम देते तो खूप वेळ आपण ज्याच्या शेजारी बसून काम करतो वा बोलतो त्या शेजाऱ्याला, त्याच्या मतांना. कधी कधी हे विचार सुरु झाले की मनाचे फुलपाखरू होते. सारे अस्तित्त्वच सारून जाते नि

उरतात त्या चित्तवेधक आठवणी नि या आठवणींच्या दाट धुक्यामध्ये मी हरवून जाते. हरवून जाते नि शोधत राहते एक सुंदर शेजार, सहकारी, रसिक मित्र नि समंजस, डोळस सखा किंवा सखी.

साक्षीदार

खूप ठरवतो आपण! खूप खूप वेळा समजावतोही स्वतःला की एकदा ठेच लागल्यानंतर जपून चालायचे, पुन्हा नाही तीच जखम होऊ द्यायची. रक्तबंबाळ पाय नि घायाळ मन असंख्य वेळा सांगत असते की जपून चाल. हीच चूक नकोना करू. पण ठरवल्याप्रमाणे थोडेच का घडते? प्रत्येक पावला पावलावर खूप सावधानता बाळगतो आपण पण रस्त्यातले सारेच खाच – खळगे कुठे आपल्याला माहीत असतात? मग अनवधानाने एखादा दगड आड येतोच नि तीच मलमपट्टी. ठेचाळलेला पाय काय करतो बिचचारा? योग्य त्या तात्पुरत्या काळजीने पुन्हा बरा होतो पुढील वाटचाल करण्यासाठी.

हे झाले देहाचे पण मनाचे काय? मनाला होणाऱ्या जखमा कोणत्या मलमपट्टीने बऱ्या करायच्या? कोणते वेदनाशामक घ्यायचे त्यासाठी? कोणाकडे जायचे तपासायला नि कुठून आणायचे त्यावरचे औषध? खूप खूप वेळा समजावूनही मनच ते! काय करायचे त्याला? अशा असंख्य जखमांनी घायाळ होऊन ते नित्याने आक्रंदत असते. रक्तबंबाळ स्थितीत ते वावरत असते.

जपत असते पावला पावलावर पण तरीही नाही, नाहीच टाळू शकत. या जखमांना किंवा त्या जखमा देणारांना. सारेच आपले, कोणाला काय नि कसे बोलायचे? कुठे नि किती समजावयाचे? काही नसते आपल्या हातात. केवळ एकच असते की या अटळ अशा जिव्हारी जखमा उराशी कवटाळून जगत राहायचे अंतिम श्वासापर्यंत. यावर उपाय नाही, औषधही नाही नि इलाज तर मुळीच नाही. आपल्यांनीच केलेला हा आपलेपणाचा घरचा आहेर मनोमन स्वीकारायचा नि मनात असो, नसो जनरुढींना सामोरे जायचे. ज्या जगात जगायचेय तिथल्या प्रथा तर पाळायलाच हव्यात. या समाजात वावरताना येणाऱ्या सामाजिक बंधनांना टाळणे केवळ अशक्य आहे. प्रत्येकजणच तर इथे जगतोय नित्य नव्या जोमाने. पण मी नाही जगू शकत अशा जगात म्हणजेच काय की माझ्यातच काही कमी आहे. मीच नालायक आहे इथे जगायला. जे साऱ्यांना भावते ते मलाच का नाही रुचत? या इथले नियम साऱ्यांसाठीच तर आहेत ना? मग मीच नियमबाह्य का वागते?

मी कोणालाच नाही का आपले मानायचे? नाही का कुठे जीव लावायचा माझ्याच माणसांना? माझे म्हणणे हा काय मोठा गुन्हा आहे? त्यांच्या आठवणीत रमणे नाही का या जगाच्या नियमात बसत? सारे सोडून दिले ते केवळ मुलांसाठी. जे सोडणे

शक्य होते नि अशक्य होते तेही. पण स्वभाव कुठे सोडू? सोडू नाही शकले तर बदलतेय, खूप बदलवतेय मी त्याला. पण काहीच का चांगले नाही त्याच्यात? इतका का वाईट आहे तो? आजवर एकही चांगले नाहीच का घडले यामुळे? अन् जे घडले ते या स्वभावाचे श्रेयच नव्हे का? मग फक्त हा वाईटाचाच का धनी होतोय आत्ता? विचार करून करून डोक्याचा पार भुगा झाला असे वाटतेय पण तरीही प्रश्न अनुत्तरीतच. जर मुले माझी तर त्यांच्यामुळे येणारी सारी नाती माझी का नाहीत? आणि समजा ती त्यांची वैयक्तिकच असतील तर मग माझे मन का नाही हे मानत? मला वेडीला वाटते की मुले माझी म्हणजेच त्यांच्यायोगे येणाऱ्या मुलीही माझ्याच झाल्या. मी आपली माझ्या मुलांसारखाच त्यांनाही जीव लावायला जाते. जीव जडवणे ही फार वाईट खोड आहे माझी. असंख्य वेळा यामुळे मी खूप दुःखी होते. खूप घायाळही होते. पण तरीही हीच चूक मी पुन्हा पुन्हा करत राहते. आपल्यांना आपलेच मानते. आप – पर भाव कधीच करत नाही. त्यांच्या भल्याचसाठी केवळ त्यांची हितचिंतक या हार्दिक भावनेपोटीच काही गोष्टी सांगते. मग त्यात काय माझे चुकते? पण तरीही नाही आता सांगणार. स्वतःलाच सुधारेंन. स्वतःच्या मनाला सावरेन पण हे ईश्वरा एकच तू कर, कुठेही गेली, कशीही राहिली तरी मुलांना माझ्या सांभाळ नि मला सत्वर तुझ्यापायी बोलव कारण? ... कारण या मोहपाशात नको

इतकी मी गुंतलेय. मला माझी मीच कळेना. माझे स्वतःचे स्वत्वच लुप्त झालेय. मी इथे या सान्या सुज्ञ, शहाण्यांच्या जगात जगण्यास असमर्थ आहे नि हेच एकमेव सत्य आहे.

एखाद्याला आपले मानणे हा एक अनन्यसाधारण गुन्हा असेल, तर तो मी केला. हो हो, मी तो केला. मी जीवापाड प्रेम केले. इतके केले की कुणीही करू नये. पण आता हे सांगून काय फायदा? गुन्हा घडला की शिक्षाही आलीच. मग मीही शिक्षेस पात्र आहे. नि ही घडलेली की लादलेली की घेतलेली एकाकीपणाची शिक्षा खूप मोठी आहे. निदान माझ्यासारख्या बोलघेवड्या वेडीला एकाकी राहणे ही एक कल्पनातीत गोष्ट आहे नि म्हणूनच मग ही असह्य शिक्षा माझ्या भाळी आहे. तसे पाहता मी गेली तीन – चार वर्षे तशी एकटीच आहे पण कधी मानलेच नाही एकटेपण. गुंतवत राहिले स्वतःला सदैव या संसारात, मुलांत, माणसांत. मनात प्रचंड वादळ असूनही कधी या चेहऱ्यावर नाही त्याला येऊ दिले. पापण्यांवर मेघाश्रु एवढे दाटून आलेले असतानाही कधी त्यांचे रुपांतर आसवसरीत नाहीच होऊ दिले. आसवांचे आवंढे आतल्या आत गिळत राहिले. रात्रीच्या काळोखात, एकटीच बिछान्यात स्वतःला झोकून देऊन मुक्त होत राहिले. पण कधीच कोणाला माझे अश्रू दिसू दिले नाहीत. सान्या जगापासून, इतकेच काय माझ्या मुलांपासूनही त्यांना लपवत आले. का तर एकच आत इच्छा! या

आसवांचा त्यांच्यावर कोणताही अनिष्ट परिणाम होऊ नये. माझे हे रडणे, रडगाणे ठरू नये. माझे दुःख मला. इतरांना सांगून काय त्याचे? ऐकून घेतील, पाहतील, प्रथम सहानुभूती दाखवतील नि नंतर कालांतराने त्याचे दयेत परिवर्तन होईल. मला मुळीच कोणाची दया नकोय. पण याचा अर्थ कोणी असा घेऊ नये की मला दुःखच नाही. माझे डोळे शुष्कच आहेत. एकांतात ते इतके वाहतात, इतके वाहतात की माझ्या साऱ्या जन्माचे रडणेच सरून जाते. पण पुनश्च जेव्हा मी एकटी होते तेव्हा तेच असते. मी हे सारे विसरते, ते केवळ माझ्या दोन बछड्यांसाठी. त्यांच्यासाठी त्यांची आई आहेच प्रसंगी बाबाही बनते नि क्वचित मार्गदर्शकही. त्यांच्या उज्ज्वल भवितव्यासाठी मी माझे सारे विसरले होते पण खरोखरच त्यांना मानले पाहिजे. त्यांनीच या साऱ्याची पुन्हा पुन्हा आठवण करून दिली नि नकळत डोळ्यांतून काही काळ का होईना दूर ठेवलेले अश्रू त्यांनी सदैव माझ्या नजरेला आणून दिले. खूप निकराने, कटाक्षांनी मी जे दूर ठेवले. टाळले तेच समोर येऊन ठाकले. मी विसरले तर मुळीच नव्हते, विसरणे शक्यही नव्हते पण काही काळ का होईना जी हसत होते, मनोमन सुखावत होते ते सारे हिरावले गेले. जे एखाद्या शत्रूला, हितशत्रूलाही जमले नसते ते या माझ्या म्हणणारांनाही क्षणात लिलया करून टाकले. तरीही माझा तसूभर देखील राग नाही. असो, जो आयुष्यभर साथ देऊ शकतो असा

आसवपूर मला पुनश्च बहाल केल्याबद्दल खरेतर मी त्यांची आभारीच असेन. यायोगे का होईना मला माझ्या स्वत्वाची जाणीव घ्यावी लागली. साऱ्यांचे सारे करता करता मी मलाच विसरले होते. इतकी की मला काय हवंय, काय नकोय हेच पूर्णपणे सोडून दिलेले. यांच्यातच एवढी रमले ; एवढी रमले होते की यांच्यात सुखात सुख मानत गेले नि दुःखाने कोलमडून गेले. पण एक नक्की की आता मी एकटी नाही तर एकाकी जरूर आहे पण त्यातही मला माझ्या आसवमण्यांची टपोरी साथ आहे हे काही कमी का आहे? जी मी आजन्म जपेन. माझ्या स्मृतींच्या कोंदणात या आसवबिंदूंचे दोन टपोरे मोती बनतील नि सदैव माझ्या बछड्यांच्या यशोगाथेचे साक्षीदार ठरतील.

रसिक

प्रत्येक दिवसाला आपले असे एक आगळे रूप, रंग अन् गंधही असतो. रूप असते मोहक, वेधक तर कधी रंजक. केव्हा हे दिवस जीवनाची आशा मोहवीतात, केव्हा जीवाचा वेध घेतात, तर केव्हा अधिक रंजकस्वरूप देऊन जातात. केव्हा त्यांना गतस्मृतींचा सुमधुर गंध असतो, तर केव्हा ते गंधहीन करून सोडतात. रंग तर किती गहिरे, कधी त्यागस्वरूप धवल तर मांगल्यरूपरहित, केव्हा लोभसवाणा मयुरपंखी.

मग आजचा दिवस आहे तरी कसा? मोहक, सुमधुर की मयुरपंखी? आजचा दिवस मोहक, सुमधुर नि मयुरपंखी साराच आहे. या दिवसाचे हेच आगळे रूप आहे. खूप खूप मोहक नि सुमधुर. आपल्या पूर्ण २४ तासांचा उत्तुंग पसारा उभारून हा तेजस्वी दिवस मनाला नको एवढी भुरळ घालतोय पण का? नाहीच सांगता येत. बस एवढेच आहे की मी आज खूप खूप खुश आहे. माझे सुख फार क्षुल्लक गोष्टींमध्येच असते. हवे ते गीत ऐकले, हवे ते सूर लागले नि म्हणूनच हवा तो नूर सापडला. लिहायचे तरी किती? केवळ अवर्णनीय, शब्दातीतसुद्धा म्हणा हवे तर! जर वाचक सुझ

असेल तरच लेखक उच्च ठरतो. श्रोता बहुश्रुत असेल तरच वक्ता श्रेष्ठ ठरतो, काव्य सुरस असेल तरच गेय होते, संगीत जर सुस्वर असेल तरच अवीट ठरते. तद्वतच जीवनाला साथी रसिक लाभला तरच ते सुसह्य होते.

आपले जीवन आपण एका मस्तीमध्ये झोकून देऊ शकतो अगर प्रवाहपतित म्हणूही स्वीकारू शकतो. आपण काय करायचे हे आपल्या साथीवरच अवलंबून असते. परंतु हवा तसा जीवनसाथी लाभणे फार अवघड गोष्ट आहे. हवे तर अशक्यही म्हटलेत तरी चालेल. पण म्हणून काय जीवनच उपेक्षित ठरवायचे? तळपायाच्या एका बोटाला दुखापत झाली म्हणून काय कोणी सारा देह त्याज्य ठरवितो? अहं! मुळीच नाही. देहच काय, तर तो पाय देखील आपण बाद नाही ठरवत. उलट त्या दुखच्या पायाला माणूस अधिकच कुरवाळत बसतो. त्यावर औषधोपचार करतो आणि समजा उपयोग झाला नाही तर ते दुःख वाढू नये याची काळजी घेत घेत उर्वरित आयुष्य कंठतो. तसेच नेमके आयुष्याचे आहे.

समर्थ रामदास तर म्हणतातच की “तुला पाहिजे इष्ट ते प्राप्त नोहे, तरी प्राप्त ते इष्ट मानोनी राहे.” मग जे इष्ट परंतु प्राप्त नाही त्याचे दुःख करून काय फायदा? उलट जे प्राप्त आहे तेच इष्ट नव्हे का? जर असा विचार आपण केला नाही तर आपण काय करू शकतो?

काहीही नाही. मग प्राप्त आहे ते दुःख आहे त्याहीपेक्षा भयाण भासेल नि मग वाट्याला आलेले काहीच मोजके आनंदाचे क्षणही आपण घालवून बसू. असे होता कामा नये. सदैव हसत राहणे हेच तर खरे सुख आहे. “सुहास्य हेच खरे टॉनीक आहे नि टेच दररोज घेत जा.” असे कोणी सांगून गेलेय ते खरे नव्हे का?

असेच विचार चालू असताना रेडिओवर लता गात होती. “तनसे तनका मिलन हो न पाए तो क्या, मनसे मनका मिलन तो कोई कम नही! चांद मिलता नही सबको संसारमें, है दियाही बहोत रोशनी के लिए’ | किती खरे आहे. काव्य किती शिकवून जाते कमी शब्दांतमध्ये! मग ते भले कोणत्याही भाषेत असो. काव्याला मुळी भाषेचे बंधन नसतेच कधी. विचार अनंत आहेतते नाही थांबवता येत, जेव्हा काही सुंदर वाचायला, ऐकायला व पाहायला मिळते ते सारेच्या सारे अमूल्य मी माझ्या रसिकांच्या चरणी अर्पिते. कारण माझा रसिक वाचक खासच त्या पात्रतेचा असेल इतकीच अपेक्षा!

विभक्ती

पौर्णिमेच्या चंद्राचे पूर्णत्व प्राप्त होण्यासाठी त्याला पाक्षिकातील सर्व कलांमधून जावे लागते. चतुर्थीची कोर जशी लोभसवाणे सौंदर्यरूप तसेच अष्टमीची चंद्रस्थितीही एक अत्यंत मोहक रूपमूर्तीच भासते. पूर्णत्वाकडे जाऊ पाहणारी अन् तरीही अपूर्णत्व म सोडलेली अशी पूर्ण – अपूर्णांच्या उंबरठ्यावरच जणू असलेली चंद्र प्रतिमा म्हणजेच अष्टमीची चंद्रकला होय. अनंत आकाशावर आपल्या सुशांत प्रकाशाने अधिराज्य करणारी चंद्रकला म्हणजे काय चीज आहे हे फक्त अनुभूतीच घेऊन पाहावे. वातावरणामध्ये सुखद गारवा होता, चांदण्याचा शीतल थंडावा अन् हरित तरुंची सळसळ साधारणपणे रात्रीचा १० सुमार होता. मे ची गरमी असह्य होऊन सारे नगरवासी आपापल्या घरांच्या अंगणातून वामकुक्षी घेत होते. दिवसभर श्रमांनी थकलेले शरीर अंथरुणावर टाकण्यापूर्वी एकदा पाहावा चंद्रमा म्हणून क्षणिक दाराशी आले अन् बस् दृष्टी वर जाताच मोहरून गेले. थकवा पळून गेला. उकाडा शीतल भासला नि सभोवरचा परिसर जणू नंदनवनच भासला.

अखेर नंदनवन म्हणजे तरी काय? जिथे मन आनंदित होते ते वनच ना? नव्हता पक्षांचा किलबिलाट की नव्हता निर्झरचा खळखळाट. तसे काहीच नव्हते पण तरीही मन मोहरून गेले. कळेचना की असे का झाले? निसर्गाचे हे लोभस रुपडे इतके दिवस कुठे लपले होते? इथेच होते ते बस आवश्यकता होती ती सौंदर्यपूर्ण दृष्टीची. नकळत एका बेनामक्षणी दृष्टीला हे सौंदर्य लाभले नि मग हे नंदनवन अचानक गवसले. अशीच सारी रात्र विचारात गेलीही असती, पण रेडिओवरील ते सुंदर गीत माझी बेचैनी चाळवून गेले. आपल्या मादक, दर्दभऱ्या आवाजात ‘आशा’ गात होती. ओ.पी. ची अखेरची धून “चैनसे हमको कभी आपने जीने ना दिया” आणि काय सांगू? माझी मी उरलेच नाही.

एका अनोख्या विश्वाची कवाडे खुलली अन् मी अधांतरी त्यामध्ये प्रवेशती झाली. रातराणीचा मोहक सुगंध पसरला होता. रसभरीत फळांचा बगीचा बहरला होता. सुस्वर संगीत छेडले जात होते, नवरंगाची उधळण चालली होती. सुगंधित पर्जन्याचे तुषार छिडकत होते अन् अशा मनमोहक, चित्त वेधक स्थळी कोणी मला साद घालत होते. डोळ्यांमध्ये पंचप्राण आणून मी पाहत होते पण ते निराकार रूप मला दिसतच नव्हते. फक्त कर्णेंद्रियांना सादच ऐकू येत होती. “हे गानप्रिये, हे सृजनशीले, हे मस्त मदनिके पाहा हे निसर्गरूप. आपल्या लोचनांना सामावून घे नि मग स्वतःचे

प्रतिबिंब पाहा. काय आहे नि काय नाही तुझ्यात? प्रतिबिंब देखील माझ्याच लोचनांनी पाहा.” मी क्षणिक चक्रावले. कळेचना काही. पुन्हा पुन्हा सभोवार पाहू लागले. खूप खूप प्रतिसाद दिला. घशाला कोरड पडली. नाचून पाय थकले नि पाहून पाहून चक्षुही शिणले.

नाईलाजाने मी आपले गरगरते मस्तक माझ्याच हातात पकडले अन् डोळे गच्च मिटून घेतले. मिटलेल्या डोळ्यांपुढे ते माझेच मानसचित्र साकार झाले. माझाच वेडेपणा मला उमगला अन् नकळत ओठांवर स्मितहास्य उमटले. जे माझे आहे, जे माझ्यातच आहे, जे विभक्त होणार नाहीये ते मी कसे शोधणार आहे? कुठे मिळणार आहे? नि कसे दिसणार आहे? नकळत माझा उजवा हात पुढे झाला, हा बघ असा. तुला वचनच हवेय ना? घेऊन टाक पण वचन कशाचे देऊ? स्मृतीचे की विस्मृतीचे? जिथे विस्मृती फिरकूच शकणार नाही तिथे चिरस्मृतीच्या वचनांचे काय प्रयोजन? कशासाठी हा वचनांचा प्रपंच? पण तरीही घे हे मी देतेय. जरा माझी स्मृतीमंजुषा बघ. ती तर पूर्णपणे तुझ्याच स्मृतिंनी भरून उरलीय. त्यातून तू काढता काय उरेल? अरे वेड्या स्मृतींखेरीज ‘मी’ ही कल्पनाच अर्तक्य आहे. स्मृती हाच माझा आत्मा आहे. मग विस्मृतींची भीती कोणाला?

जाऊ दे झाले. हे असेच चालायचे. व्यवहारी जगाच्या गूढ
रूढींतून आपण दूर दूर फेकलेही जाऊ. प्रसंगी एवढे दूर की पाहू
नाही शकणार, बोलू नाही शकणार नि भेटू तर नाहीच शकणार पण
म्हणून काय या चिरंतन स्मृती विश्वातून तुला मी अन् मला तू
कदापिही हद्दपार नाहीच करू शकणार. मग नाहीच बोललो, भेटलो
वा दिसलो म्हणून काय बिनसणार आहे? सांग ना? मनाची मरगळ
झटक नि नव्या उमेदीने ऊठ. या विश्वाच्या प्रत्येक सौंदर्यकृतीतून
मला पहा. त्याच्या अवीट अनुभूतीतून मला अनुभव अन्
आयुष्याचा मार्ग नव्याने सजव. वृथा खेद का? असा खेद कोण
करतात? जे क्षणिक भावविश्वात येतात. आपण तर हे नश्वर देहरूप
त्याज्य करू, बोली भाषेतून दूर जाऊ, पण चिरंतन आत्मिकतेमध्ये
एकत्र आहोत जिथे विभक्ती फिरकूच नाही शकणार.

संवेदना

काय म्हणावे तरी काय याला? भय, शंका, आशंका की भीती? नेमके नाव देता येणे कठीण आहे पण नित्यापेक्षा वेगळे काहीतरी आहे हे नक्की. संशय तर नव्हे ना हा? आजचे दिन =विशेष संशयास्पदच म्हणावे लागेल. तरीही काहीसे गंभीर नि बरेचसे उदास, पाहायला गेले तर सूर्योदयापासूनच असे जाणवायला लागले होते. पण म्हटले जाऊ दे. होईल सारे सुरळीत. कुठले काय नि कसले काय? दिवस चढत गेला, प्रहर वाढतच गेला, सूर्यही तळपत राहिला नि साऱ्या साऱ्या सोबत हे अनाम भीतीचे साम्राज्य आपलेच असे स्वत्व गाजवत राहिले. का कोण जाणे पण या उदासवाण्या दिवसाचा शेवट कसा होईल याचीच शंका मन ग्रासून टाकतेय.

या दिवसाच्या अंताबरोबर माझ्या या अपूर्व संवेदनेचा तर अंत होणार नाही ना? माझ्या मनातील सुप्तशा नाजूक बंधनाचे मग काय? कोण बरे हे सारे सावरू शकेल? कसे समजावे त्याला हे सारे? निवेदनासाठी माध्यम तर कोणते निवडावे? गीत, संगीत, अभिनय, वक्तृत्व की गायन? पण आज हे काहीही करणे शक्य नाही. ना मी

गाऊ शकते, ना सतार छेडू शकते, ना लिहू शकते. आज बस् या उदासीमध्ये निदान माझी मी मला तरी शोधू शकेन? मला नेमके हवे तरी काय? हवेय नक्कीच हवेय. अर्थहीन शब्दफेक नकोय की माझ्या मतांशी केवळ सहमतीही नकोय. माझी आर्तता समजून घेऊ शकेल अशी शुद्ध निरपेक्ष भावना हवीच. जी मला अंतःकरणपूर्वक समजून घेऊ शकेल. माझ्या काही गुणांसह नि असंख्य अशा अवगुणांसह. अवगुण कोणामध्ये नसतात? प्रत्येक मानवामध्ये कमी – अधिक प्रमाणात ते अपरिहार्यच आहेत. असा काय मोठा गुन्हा माझ्या अवगुणांचा की जो कोणीच नाही समजू वा माफ करू शकत?

माझा महान गुन्हा हा की मी काव्याचे बंगले बांधले, शब्दांचे बगीचे फुलविले नि भावनेच्या नौकेतून कल्पनेच्या दर्याची सफर केली. आज ते सारे काव्य, ते सारे शब्द त्या साऱ्या भावना सारे आहे तसेच आहे पण तो दर्या? तो कुठे गेला? दर्या कधी लुप्त होईल का? आणि या दर्यावर तर माझ्या मनःस्पंदनाच्या अथांग लाटा बेभानपणे उठत होत्या. ज्याला माझ्या अंगीच्या गुणांच्या सरिता आर्त – ओढीने भेटत होत्या, जिथे माझ्या असंख्य अवगुणांचे भोवरे क्षणिक ठरत होते तो माझा दर्या कसा नजरेआड झाला? की माझी भावभरी नजरच दर्यात बुडून गेली? नजरच दर्यामय झाली तर शोध तरी कसा घ्यायचा? बरं घेतलाच तर प्रथम नजरेचा की

दर्याचा? काय करू? कुठे शोधू? शोधायला तर हवेच हवे. अरे पण हे काय तोवर आजच्या या दिवसाचा तर अस्त होत आला. अय्या हे काय? हा तर आजचा सूर्यच या दर्यामध्ये बुडून गेला ना? किती मोहक, चित्तवेधक, मनोहर पण तरीही उदास ... उदास ...

नाती

मनुष्यप्राणी जन्माला येताना त्याची स्वतःची अशी काही ओळख नसते. किंबहुना त्याला स्वतःचे नावही नसते. पण तरीही त्या वेळी तो कोणाचा कोणीतरी असतोच. कुण्या जन्मदात्या आई – बाबांचा तो मुलगा – मुलगी असतो. कुणा आजी – आजोबांचा नातू, कुण्या काका – काकूंचा पुतण्या, कुण्या मामा – मामीचा भाचा, कधी वडील भावंडांचा भाऊ – बहिण अथवा अन्य कोणाचा कोणीतरी असतोच. या कोणाचे कोण असण्यामागे एक रक्ताचा धागा असतो ज्याला नाती म्हणतात. हीच नाती जन्मजात माणसाला चिकटून राहतात. या नात्यातूनच प्रथम त्याची ओळख दिली जाते. ती समाज मान्यता प्राप्त होते. या अभावी जन्मणारास अनौरस ठरविले जाते. जन्मापूर्वीपासून अंतापर्यंत सोबत राहणारे समाजमान्य रक्तबंध म्हणजेच नाती होय. या नात्यांच्या आधारेच पुढील जीवनाची वाटचाल होत राहते. जोवर एक व्यक्ती म्हणून आपल्या कर्तृत्वाचा ठसा निर्माण होत नाही तोवर ही एक अत्यावश्यक गरजच बनून जाते. ज्यांना स्वतःची विशिष्ट व्यक्तिगत

ओळख निर्माण करता येत नाही ते तहहयात यामध्येच गुरफटून पडतात. नाती हीच त्यांची ओळख नि गरजही ठरते.

प्रत्येक नात्यातून येणारे अनुभव हे निरनिराळ्या प्रकारचे असतात. खूप वेळा सुखद, हवेहवेसे, दिलासा देणारे, जिव्हाळ्याचे नि अत्यंत प्रेमळ असतात, पण काही वेळा अत्यंत दुःखद, क्लेशकारक, अपमानास्पदही असू शकतात. असंख्य वेळा असेही असते की सामाजिक प्रतिष्ठेखातर आपण काही नातेबंध जपतच राहतो, प्रसंगी व्यक्तिगत खूप काही सोसूनही. काही नाती अगदी मैत्र जपणारीही असतात. आईचे आपल्या मुलांशी वडिलांचे मुलांशी, भावा – भावांचे, बहिणी – बहिणींचे अथवा अन्य कोणतेही. पण बऱ्याचवेळा नात्या – नात्यांमधून असंख्य गैरसमजुतीचाच गुंता वाढताना आपण पाहतो. सासू – सुनेचे नाते तर केवळ बदनाम झालेलेच नाते आहे. काही अपवाद असतीलही, पण एकंदरीत बदनामीच जादा. हा स्वतंत्र लेखाचाच मुद्दा होऊ शकतो. प्रत्येक नाते संबंधातील ममता ही एका आपल्याच पातळीवर असते. एक नक्की की न अति म्हणजेच नाती. अति झाले की माती होते हेच याच्या शीर्षकातून आपल्याला सांगितले जाते की न + अति = नाती. प्रत्येक नात्याला त्याच्या ठराविक मर्यादा असतात. त्या मर्यादांमध्ये राहून जर नाती जपली तर ती चिरकाल टिकतात, चिरंजीवही ठरतात. पण आईचे कसेही वागले,

त्याने असंख्य अपराध केले तरीही मातृहृद्य त्याला आपल्या जिवाचा तुकडाच मानते नि मानतच राहते. तर काही नाती ही केवळ जनरूढही म्हणूनच ती सांभाळावी लागतात.

पूर्वीच्या काळी खूप नातलग असत याहीपेक्षा हे नातलग सांभाळतच आयुष्य व्यतित होई. पण आजकाल एकच अपत्याच्या काळात नात्यांचाही तुटवडा जाणवत राहतो. नात्यातून होणाऱ्या असंख्य फायद्यांपैकी मनुष्यबळ हा फार मोठा फायदा आहे. वेळप्रसंगी मागे पाठबळ असणे हेही मोठे भाग्याचेच म्हणावे लागेल. सुखात सुख वाढविणारे नि दुःखातही दुःख शीतल करण्यासाठी नात्यांचा फार मोठा वाटा असतो. अशा वेळी नातलग नसतील तर फार दुर्धर प्रसंगही येऊ शकतो. इतर लोक करतात सारे, पण नातलग नसल्याची चर्चा मात्र पुढे होतच राहते. काही नातलग नात्यापासून अलगच असतात. पण तरीही नातेसंबंध जपणे हे अत्यावश्यक असते. मनी असो वा नसो, कुणा रुचो वा न रुचो. खूप वेळा आपण मनापासून नाती जपत असतो, अगदी पदरमोड करूनही! पण दुसऱ्या बाजूने मात्र म्हणावा तेवढा प्रतिसाद मिळत नाही. मन विषण्ण होते, पण तरीही कोण्या एकेकाच्या स्मृतींना स्मरून आपणच आपल्याशी असणारी आपलेपणाची बांधिलकी समजून ती जपतच राहतो. उलटपक्षी दुसऱ्या बाजूने वारंवार वार

होतच राहतात, तरीही “गेले ते दिन गेले” म्हणत आपणच स्मृती फुलांचा सुगंध शोधत राहतो.

काही काही वेळा एखाद्या व्यक्तींशी एवढे सूर जमून जातात की बस! आपणच आपल्यावर जाम खुश होतो, मनोमन सुखावतो. क्षणभराच्या संगतीनेही जन्मभराची नाती जुळून जातात त्यांना रक्तबंधाचे कोंदण नसते. अनाम असतात हे बंध. प्रत्यक्ष तर राहोच क्षणकाल स्मृतीतही हे नातेबंध सुखावतात. कोण कुठचे पण परस्परांना आस स्वकीय वाटू लागतो नि सहद बनून जातो. ना काही देवाण – घेवाण केवळ दोन गोड, मृदू बोल हीच गुंतवणूक. नि बदल्यात अमाप स्नेह लाभतो. अशा वेळी स्वतःचाच हेवा वाटू लागतो. मग साऱ्याच नात्यांचा अर्थ नव्याने कळून येतो, जन्मभरासाठी जगण्याची उर्मी लाभते नि याच बंधनात बध्द होऊन राहावे, सुटूच नयेसे वाटत राहते.

“जीवनाच्या रोपट्याला हवी स्नेहाची माती

जीवनदान देण्यास्तव लागते शिंपावी प्रीती

मनी मानसी जपावी तरी किती

तेव्हाच हळुवार फुलत जातात नाती.”

गाव माझा

काळ्याकुट्ट मेघांनी सारे आकाश कसे अगदी भरून गेले आहे. सर्व वातावरणामध्ये एक सुखद गारवा जाणवतो आहे. पशु, पक्षीही कुठे वळचणीला जाऊन लपून बसले आहेत. सकाळपासूनच पावसाने कशी झिम्मड घातली आहे. क्षणभराची उसंत घेऊन धाडधाड कोसळण्याच्याच तो ज्य्यत तयारीमध्ये आहे. पावसाळ्यामधील कोणत्याही एखाद्या दिवसाचे हे ठराविक चित्र आहे. हेच नेमके वातावरण मला माझ्या सुंदर शैशवदिनांमध्ये घेऊन जाते. क्षणार्धात चक्षुंसमोर मला माझा गाव दिसू लागतो. महाराष्ट्राची कोकण किनारपट्टी व घाटमाथा यांना जोडणारा जो मध्य आहे तेथे जे वसले आहे तेच माझे सुंदर गाव!

साहजिकच पाऊस तिथे खूपच असायचा. पुराच्या पाण्यामध्ये बुडालेले अर्ध्या – अधिक उंचीचे जांभूळ, वड, पिंपळाचे वृक्ष, पाण्याखालील शेते, भरभरून वाहणाऱ्या नद्या नि विहरी, सारे जसेच्या तसे आजही नजरेपुढे येते. कोकण नि घाट यांना जोडणारी बाजारपेठ म्हणूनही माझ्या गावाचा लौकिक होता. साहजिकच तिकडे सारे काही मिळायचे. गावामध्ये मोठ – मोठ्या वखारी जिथे घाऊक व्यापार चालायचा. व्यापारामुळे वैश्य – वाणी

समाजाची वस्ती व गावावर प्राबल्य होते. गावाच्या कारभारामध्ये त्यांचाच वरचष्मा राहायचा नि त्यायोगे गावाची ओळख जणू वाढायची. गावचा प्रमुख रस्ता ही मुख्य बाजारपेठ, दुतर्फा हरत-हेच्या दुकानांची दाटीवाटी नि मधोमध सुंदर विठ्ठल मंदिर शोभायचे. शाळी नि कडवी या दोन नद्या गावाला संपन्न करायच्या. भातशेती हे प्रमुख उत्पन्नाचे पीक पण ऊस, मका भाज्याही खूप होत असत. तिथल्या भाज्यांना एक आगळीच चव आहे जी इतर कुठे शोधूनही सापडणार नाही. प्रामुख्याने कोबी, फ्लॉवर, नवलकोंद, चाकवत इत्यादी भाज्या आजही जिव्हेची निद्रा चाळवतात. उन्हाळ्यामध्ये रानमेवा, करवंदे, जांभूळ, तोरणे, आळू इत्यादी मिळे. जांभळे तर प्रचंड प्रमाणामध्ये अप्रतिम चवीची असत. आंबांच्या बागाच्या बागा. गावच्या शाळी नदीच्या पात्रामध्ये पाय सोडून मैत्रिणींसोबत तासनतास बसून मारलेल्या गप्पा, पाहिलेली भविष्याची सुंदर स्वप्ने नि मनाला लोभविणारे ते नदीकाठचे हिरवागार मनमोहक सौंदर्य आजही मनाला खुणावतेय.

श्रावणाचे वा चातुर्मासाचे केवळ नाव जरी काढले तरी असंख्य आठवणी फेर धरून नाचतात. श्रावणामध्ये दर सोमवारी न चुकता खडीवर जाणे हे तर एक सुंदर कारण होते. महादेवाची टेकडी म्हणजेच खडी. गावाची सदैव राखण करत तो भोळा सांब खडीवर आजही मुक्काम टाकून आहे. उन्हाळ्यामध्ये कित्येक संध्याकाळी

त्या खडीवर जात तिथला थंडगार वारा मनाला उल्हसित करायचा. पन्हाळा ते विशाळगड या प्रवासामध्ये औरंगजेबाचा कुणी मलीक्काफर नावाचा सरदार या टेकडीवर होता म्हणजे म्हणूनच गावाला मलकापूर असे नाव पडल्याचे सांगतात. पूर्ण चातुर्मासभर गावामध्ये व्रत – वैकल्ये चालत. नामांकित कीर्तनकारांची कीर्तने ही तर एक पर्वणीच असे. त्या कीर्तनकारांसाठी आमच्या परसबागेतील अबोलीच्या फुलांचा भरणेच हार करणे ही आगळीच कामगिरी असायची. २५ ते ३० घरांच्या आमच्या सुंदर गल्लीच्या बरोबर आडवी जोशींची पडवी नि दुतर्फा आमची घरे. त्या पडवीवर बरोबर ८.३० ला कीर्तन चालू होई. तेव्हा काय आत्तासारखा टीव्हीचा जमाना नव्हता. शाळेमधून आल्याबरोबर आडावरून पाणी भरायचे (नळ नव्हते ना तेव्हा) काही खायचे नि मनसोक्त खेळून अंगणामध्ये बसून अभ्यास करायचा मग धावत कीर्तन गाठायचे. त्या साऱ्या सुसंस्कारांचा आज फार मोठा फायदा जाणवतो की ज्यामुळे माझ्या जीवनाचा पाया भक्कम मजबूत केला म्हणूनच तर आयुष्यातील सारे चडउतार मी लिलया पार करू शकले.

गौरी – गणपती हाही एक इथला मोठा उत्सव. गौरीमध्ये गावच्या नरसोबाला पाणी घालण्याचा मान कोठावळ्यांच्या कुवारणींनाच असायचा. मग मोठी मिरवणूक, ढोल वाजत नि खूप

खेळ व्हायचे. रात्री रात्री जागून खेळत राहायचे. खूप मज्जा यायची. मरीआई देवीची जत्राही अशीच झोकामध्ये व्हायची. अशाच उत्सवांमधून जीवन फुलत बहरत असते. सारा गाव एकच घर बनून जायचे, खूप धम्माल यायची. खरोखर माझे गाव अविद्वितीय असेच आहे. “जननी जन्मभूमीश्च स्वर्गादपि गरियसी!” जननी जितकी प्रेम देते तितकेच संपन्न, समृद्ध, सुसंस्कारित शैशव जन्मभूमीही आपल्याला देते. तिथला वारा, हवा, पाणी सारेच यामध्ये समाविष्ट असतात. गाव माझे छोटेसेच, पण टुमदार. नगरपालिका असलेले पण तालुका नसलेले असे आगळे – वेगळे गाव. मुला – मुलींची शाळा, कॉलेज, मराठी – इंग्लिश मिडियमच्या शाळा इत्यादी सर्व शैक्षणिक सुविधा असल्यामुळे आसपासच्या सर्व छोट्या गावांमधील विद्यार्थी शिक्षणासाठी यायचे. आज माझ्या गावच्या गुणवंतांची खूप मोठमोठ्या क्षेत्रामध्ये हजेरी आहे. अगदी रिझर्व्ह बँकेच्या उच्च पदस्य अधिकाऱ्यांपासून शासकीय सेवेतील वरीष्ठ हुद्यांपर्यंत सर्वत्र गावच्या तरुणांची भरती आहे.

निसर्गाचा वरदहस्त लाभलेले टुमदार सुंदर नि एक देखणे गाव म्हणजेच माझे गाव. दानशूर, दिलदार लोकांचा गाव. बाहेरगावचा कुणी नोकरीच्या निमित्ताने इथे आला तर सारे त्याला मनोभावे मदत करतात. अठरा पगड सर्व जाती धर्माच्या लोकांना सामावून घेणारे नि शब्दशः सर्वधर्मसमभाव जोपासणारे माझे गाव.

आवश्यक सोई – सुविधांनी परिपूर्ण असे छोटेखानी शहर वा मोठेसे खेडे काहीही म्हटले तरी चालेल. वेळ – प्रसंगाला धावून येणारे, नडल्या – पडल्याला सदैव मदत करणारे इथले लोक. इथले जहागीरदार पंतप्रतिनिधी यांचा वाडा हे गावचे भूषण पण कालपरत्वे त्यामध्ये आता शासकीय कार्यालये वा शैक्षणिक संस्था चालतात. इथल्या शाळांमधून शिकवणारे आदर्श ऋषितुल्य गुरुजन नि त्यांची ती समर्पितवृत्ती इतरत्र कोठेही आढळणार नाही. माझ्या जीवनामध्ये माझ्या गावाचे स्थान सर्वोच्च आहे. त्या गावाने जे मला दिले ते सारे अवर्णनीय आहे. त्या मातीचे मजवर अनंत उपकार आहेत नि त्यांची आजन्म ऋणाईत होऊन राहणेच मला सर्वथा मान्य आहे. त्यातच मी जीवनाची धन्यता मानेन.

घडवुनी उच्च संस्कार
दे सदैव प्रेमधार
मम आयुष्या दे आकार
करी स्वप्ने मम साकार
माया दे अपरंपार
मम गावाची ओढ अनिवार
हा हे माझे मलकापूर
हे माझे मलकापूर

बोधामृत

जीवनामध्ये प्रत्येक गोष्टीसाठी प्रत्येकाला कोणा ना कोणाची, कुठे ना, कुठे, कधी ना कधी गरज ही भासतेच. प्रत्येक गोष्ट प्रत्येकाला येते असे मुळीच नसते. कोणा ना कोणाकडून ते शिकावे लागतेच नि शिक्षण म्हटले की शिक्षक, गुरु हा आलाच. “गुरुविण कोण दाखविल वाट” असे उगाच का म्हटले, जाते? जीवनाच्या मार्गक्रमणासाठी जेव्हा आपण दिशाहीन होतो, निश्चित काहीच कळेनासे होते तेव्हा मार्गदर्शक म्हणून केवळ एक गुरूच कार्य करतो. किंबहुना एखाद्या विवक्षित क्षणी विवक्षित प्रसंगी आपल्याला काही कळेनासे होते तेव्हा ज्यायोगे आपण तो प्रसंग पार पाडतो, अगर ज्याच्यामुळे आपण त्या अवघड क्षणी मार्गक्रमण करू शकतो तोच त्या क्षणीचा त्यावेळचा गुरु नव्हे काय?

खूप वेळा नित्याच्या व्यवहारामध्ये वावरताना आपल्याला असंख्य अनुभव येत असतात. प्रत्येक अनुभव वेगळा असतो. व्यक्तिदृश अनुभवही बदलत राहतात. एकाच व्यक्तीचे अनुभव अनंत असतात. काही अनुभव असे असतात की आजन्म आपल्या

स्मरणात राहतात. पुन्हा पुन्हा आठवून सदैव आनंदच वृद्धिंगत करतात. मनी मानसी त्या अनुभवांचे चिंतन हा एक अपूर्व ठेवाच ठरतो. किंबहुना असे अनुभवच उर्वरीत जिणे सुंदर बनवितात. जेव्हा कधी आपण उदास, निराश वा नाराज असू तेव्हा हे अनुभव आठवायचे त्या तशा नैराश्यातूनही आपण क्षणार्धात उत्साही बनतो. प्राप्त परिस्थितीवर मात करण्यास, तिला सामोरे जाण्यास सक्षम बनतो. सागरतीरावरील दीपस्तंभवत ते सदैव प्रेरणादायी ठरतात.

पण काही अनुभव असे असतात की ज्यांची आठवणही मनाला नकोशी असते. त्यातून ते जर आपल्या प्रिय, आप्त वा मित्रजनांकडून आले असतील तर त्यांचे दुःख अपरिमितच असते. काही वेळा हे दुःख आपण इतरांना सांगून मन मोकळे करू शकतो. मनावरील असह्य ताण किंचित का होईना कमी करू शकतो. पण काही वेळा असे होते की हे आत्मानुभवकथन पूर्ण अशक्य असते. एकतर आपली काहीही चूक नसता ते आपल्यावर लादले जातात किंवा काही वेळा अकारणच त्याचा तणाव जाणवत राहतो. जो केवळ आपणच अनुभवू शकतो., इतरांना त्याची तितकी तीव्रताही नसते अथवा ते तितके महत्वपूर्ण वाटतही नाहीत. तरीही ते ज्याला येतात त्याला निश्चितच नसेल, तर होणारा अनाठायी संताप नि त्याचे नकळत होणारे परिणाम आपण टाळूच शकत नाही.

मानसिक घुसमट नि तणावग्रस्त परिस्थिती सारे वातावणच कलुषित करून जाते. आपल्या समूहात एखादा जरी चिडखोर, भांडखोर, दुराग्रही वा हट्टाग्रही असेल, तर त्याचे दुष्परिणाम सान्या समूहालाच नि पर्यायाने आपल्यालाही अपरिहार्यपणे भोगावे लागतात. जसे फळांच्या अढीमध्ये एक फळ जरी सडले, कुजले तर ते आपल्या सोबत इतरांनाही कीड लावते. बघता बघता जर दुर्लक्ष झाले तर सारी अढीच कुजून जाते. नंतर करू म्हणता कोणी काहीही करू शकत नाही, म्हणून वेळीच ते कुजके, सडलेले फळ फेकून देणे हाच एकमेव मार्ग असतो. हे झाले फळांचे पण अशा वृत्तींचे काय करायचे? अशा वृत्ती धारकांना फेकणे शक्य आहे का? समजा जर फेकलेच तर ते जिथे जातील तिथे ती कीड सोबत घेऊन जाणारच. मग आपण स्वतःला अशा वृत्तींपासून दूर ठेवणे इतकेच करू शकतो. जेवढे दुर् राहू तितकेच अप्रिय अनुभवांपासूनही दूर राहू. असे नाही का?

पण काहीही म्हणा, हे अनुभव मग ते हवेसे असोत वा नकोसे. येतात मात्र जरूर. नि येतात ते जणू गुरूच्याच भूमिकेत. प्रत्येक वेळी एक नवीन पाठ, नवीन शिक्षा नि नवीन धडा हा देतातच. म्हणून मी तर सदैव या अनुभवांसाठी स्वतःला तयार ठेवते. ये बेट्या, हवा तेव्हा ये. कसाही आलास तरी तुझे स्वागतच आहे. कारण त्यायोगे माझे जीवन समृद्ध होते. म्हणजेच

अनुभवसंपदा जीवन समृद्ध करते. जेवढे अनुभव अधिक तेवढे व्यक्तिमत्वही प्रगल्भ बनते. प्रत्येक वेळी आत्मपरीक्षण करून आपण आत्मोन्नती साधू शकतो. हीच उन्नतीची वाट अखेर आत्मनिधान, आत्मसन्मान मिळवून देते. म्हणजेच एखाद्या गुरूची दीक्षा घेतल्यावर तो शिकवेल त्या मागे जाताच जीवनाचे सार्थक होते. तव्दत् अनुभवसंपन्न होताच सार्थकी जीवनाचा आत्मानंद प्राप्त होतो हे निश्चित.

अगा अनुभव गुरु जाहला

तयाने जो बोध पाजिला

योगे त्या आत्मोत्कर्ष साधिला

मानसासी वाटे ॥

जोडीदार

आजच्या या धकाधकीच्या दिनक्रमात आपण दररोज इतके धावतो, इतके धावतो की स्वतःलाही क्षणभर विसरतो. उठल्यापासून झोपेपर्यंत अव्याहतपणे पळतच राहतो. स्वतःचे घर, कार्यालय नि त्यासाठी लागणाऱ्या सर्व गोष्टींमध्ये इतके बुडून जातो की नित्याच्या असंख्य गोष्टी नकळत करतो. पण त्या अपरिहार्य मानून. या साऱ्यातून जेव्हा कधीतरी आपल्याला आपलाच असा काही वेळ मिळतो तेव्हा आपल्याला आठवण येते ती आपल्या साऱ्या आप्तांची. या यादीमध्ये निःसंशय पहिला क्रमांक अर्थातच जो तो आपल्या माता – पित्यांना देतो. त्यांच्याकडून लाभलेल्या असंख्य सुंदर गोष्टी, त्यांचे प्रेम, त्यांची माया सारे आठवून क्षणभर मन बालपणात जाते. स्वतःचेच बालपण विसरणे कोणाला तरी शक्य आहे का? आयुष्याच्या टोलेजंग इमारतीचा बालपण हा भरभक्कम पाया आहे. त्याच्या आधारावरच तर सारे आयुष्य आपण पार पाडत असतो. हा पाया भक्कम करण्याचे सारे श्रेय माय बापालाच जाते. त्यांच्याच सोबत भावंडांचा स्नेहही तितकाच मोलाचा असतो. बालपणीची भांडणे, हाणामाऱ्या, रुसा – फुगी हे

सारे भावंडांमुळेच तर लज्जतदार बनते. इमारतीचा पाया भक्कम करण्यासाठी मजबूत दगड – माती सोबत इतर अन्य घटकही लागतात. त्यांचे कार्यही तितकेच महत्वाचे असते. अन्यथा पाया नाहीच टिकू शकत. भावंडे नि बालमित्र हेच नेमके आयुष्यात कार्य करतात. पुढील वाटचालीसाठी सुखद संदेश ते बालपणातच देत राहतात.

नंतर शाळा, कॉलेज तिथे भेटलेले मित्र हे ही नकळत खूप काही देऊन जातात. अविस्मरणीय काळाचे ते साथीदार असतात. नंतर या जगाच्या पाठीवर आपण कुठेही गेलो तरी हे स्नेह सदैव आपल्याला खुणावतच राहतात. शिक्षण संपल्यानंतर पुढील कालक्रमणा चालू होते. यामध्ये येणारे सहकारी अधिकारी हे ही आपली मोलाची कामगिरी करतच राहतात. काही जीव लावून जातात, तर काही जिवाला शिणवूनही जातात. पण याच दरम्यान एक मोकळी मनात जाणवत राहते. सारे समोर असूनही काही उणीव ही भासतेच. या साऱ्या नात्यांना त्यांच्या अशा विवक्षित मर्यादा या असतातच. जनरूढीनुसार त्या पाळाव्याही लागतात. मग मनी असो वा नसो.

तारुण्याची गरज म्हणा, जीवनाशी केलेली तडजोड म्हणा किंवा त्याला अन्य काहीही नाव द्या, पण याच दरम्यान एका

जिवलगाची उणीव सतावायला लागते. आई – बापाच्या आग्रहाखातर असो, स्वतःच्या प्रेमाखातर असो वा जीवनातील इतर काहीही कारण असो, पण एका अनाम गाफील क्षणी प्रत्येक जण एका सुंदर जोडीदारासाठी विवाहबंधनात बद्ध होतो. कुणी याला अपरिहार्यपणे केलेली तडजोड म्हणतात. पण थोडा विचार केलात तर कळेल की तडजोड कुठे नसते? जन्मदात्या माय – बापापासून कोणाशीही कोणाचे शंभर टक्के पटतेच असे नाही. भावंडांशी जमते म्हणावे तर सर्वात अधिक भांडणे तिथेच होतात, अर्थात हक्कानेच. मित्रांशीही मतभेद होत नाहीत का? मग विवाह हीच का केवळ तडजोड? उलट विवाह हे नाते आपण जोडलेले जागेपणीचे नाते असते. बाकी सरी नाती आपण जन्मजात घेऊन आलेलोच असतो. नाही, नाती आपण बदलू शकत नाही. कारण ती जन्मासोबतच देहाप्रमाणेच लाभलेली नाती असतात. याउलट वैवाहिक जोडीदार निवडताना आपल्या निवडीला प्राधान्य असते. आता पूर्वीप्रमाणे बाल – विवाह फार कमी होतात. त्यामुळे जोडीदार पूर्णपणे जागृतावस्थेत आपणच निवडलेला असतो. हे नाते आयुष्याच्या एका सुंदर वळणावर आकाराला आलेले असते. परस्परांवरील विश्वास हा या नात्याचा भक्कम पाया असतो. जेवढा विश्वास दृढ, तेवढीच त्या नात्याची वीण सुरेल विणली जाते. समवयस्कपणामुळे या नात्याला मैत्रीची रुपेरी किनारही असते.

परस्परांना समजून घेण्यासाठी या गोष्टीची अत्यंत आवश्यकता असते. दिसामासी हसत – खेळत, रडत – भांडत हे नाते अधिकाधिक घट्ट होत राहते. इतर साऱ्या नात्यांपेक्षा या नात्यामध्ये एक वेगळेपण असते. असीम अमर्याद नि अलोट प्रीतीवरच याची भिस्त असते. प्रीतीचे एक सुंदर समीकरण आहे. ती जेवढी तुम्ही घाल, त्यानुसारच ती तुम्हाला लाभते. देण्याच्या बाबतीत जर तुम्ही कंजुषी केलीत, तर जोडीदाराकडून ती अपेक्षण्याचा तुम्हाला यतकिंचितही हक्क उरत नाही. याउलट तुम्ही विश्वासाधारीत मैत्र दिलेत, तर त्याच्याकडूनही तितकेच किंबहुना काकणभर सरसच स्नेह तुम्हाला लाभेल. हे नाते काळाच्या कसोटीवर नित्य – नव्याने सिद्ध होत राहते.

क्षणिक पति – पत्नी असणारे हे नाते, इतर सर्व नात्यांनी अंतर्भूत असते. कधी काही झाले, कुठे लागले जिवाला. बरे नसले तर मातेच्या मायेने तो / ती विव्हल होतात. कुणी काही बोलले, कधी मदत हवी असली तर स्नेहपूर्ण मित्राच्या रुपातही तो / ती कमी पडत नाही. आयुष्यात खूप काही घडते. सदैव सुखाचीच बरसात नसते. दुःखाचे पहाड कोसळतात नि त्या अकाली आघातांनी आपण पुरते कोसळून, कोलमडून जातो. त्याही दुःखाच्या दारूण क्षणी जोडीदारच सावरतो. पुन्हा पुन्हा उभे राहण्यास प्रवृत्त करतो. जेव्हा अशा प्रसंगांचा आपण अंतर्मुख होऊन विचार करू लागतो,

तेव्हा जाणवते की हे सारे सुसह्य केवळ त्याच्या / तिच्यामुळेच झाले. जसजसा काळ जाईल तसातसा लाभणारा परस्परांचा सहवास या नात्याला दृढतर करत जातो. कधी कोण्या विरह क्षणी प्रकर्षाने परस्परांची उणीव भासते नि आर्तपणे मन भरल्या जगातही एकाकीपणाची असह्य वेदना अनुभवून जाते.

नित्य नव्याने येणारे प्रसंग, अनुभव हे तर या नात्यातील आव्हाने अधिकच सुदृढ बनवतात. रोजच्या धावपळीतही तो / ती सोबत नसतानाही प्रगल्भतेनुसार पति – पत्नीच्या नात्यातील प्रगल्भताही वाढायलाच हवी. नित्य – नजीक राहिल्याने खूप काही न बोलताच नकळत घडत राहते. काळाच्या कसोटींवर अनंत वेळा या नात्याचीही कसोटी लागते पण क्षणिक राग – रुसवे कुठे नसतात? मतभिन्नतेचा शाप तर जन्मजातच असतो. पण त्याही क्षणी एक परस्परांवरील विश्वास सारे जुळवून घेतो. काहीही हातचे न राखता परस्परांना विश्वासात घेणे हीच तर या नात्याची गुरुकिल्ली आहे. हे ज्यांना साधले त्यांचे नाते मुरलेल्या लोणच्यासमान अधिक अवीट बनत राहते नि सभोवर कोणतेही हवामान आले तरी अबाधित राहते.

एका ठराविक वयोमानापर्यंत पोहोचल्यानंतर इतर सर्व नात्यांमधील पोकळपणा जाणवू लागतो. तेव्हाच पति – पत्नीच्या

सुंदर नात्यामधील अंतरिक ओलावाही जाणवू लागतो. ज्यांनी आपल्याला जन्म दिला त्यांच्यापासून आपण मनाने नव्हे पण देहाने केव्हाच दूर आलेलो असतो. जरी जवळ असलो तरीही ठराविक मर्यादेपर्यंतच असतो. इतर सारी बहिणी, भावंडं, मित्र मैत्रीणी वा अन्य आपापल्या विश्वात रमलेले असतात. सुख, दुःखाच्या प्रसंगी औपचारिकरीत्या भेटणे इतकेच चालू असते. ज्यांना आपण जन्म दिले तेही सारे ठराविक अंतरावरूनच वावरत असतात. हे बोलता मात्र काहीच येत नसते. नेमक्या अशाच वेळी ही जोडीदाराच्या जोडीची गोडी अवीट ठरते. त्याचा स्नेहार्द स्पर्श, भावपूर्ण जनर नि आश्वासक शब्द साऱ्या अवघडालाही क्षणार्धात सोपे करून जातो. शरीरावर वार्धक्य अधिकार गाजवू पाहत असते नि असाह्यता आपले काम चोखपणे बजावत असते. असाह्यपणे आपण प्राप्त परिस्थितीला नतमस्तक होतो. तेव्हाही आयुष्याच्या कलत्या सायंकाळी परस्परांना दिलासा देण्यासाठी याच नात्यातील परिपक्वता कामी येते. जीवननानंदापर्यंत जोडीदाराचा भावपूर्ण साथ लाभणे हे मोठ्या भाग्यवंतांचे काम आहे. पण जोडी फुटून केवळ दाराकडेच वाट पाहण्याची पाळी ज्यांच्यावर येते त्या कमनशिबींना या नात्याची अधिक तीव्रपणे जाणीव होते. कुठे दुखले – खुपले सांगायला, कुणी काय जिव्हारी बोललेले सांगायला नि काय हवे – नको पुसायला इतर कोणीही नक्कीच

अपूर्ण आहे. क्षणा क्षणाला जाणवत राहते ते अपुरेपण, एकाकी, अर्धवट आयुष्य. त्यालाच उराशी कवटाळून जगणे इतकेच हाती असते.

या साऱ्यामधून जाणवत राहते ते पति – पत्नीचे तडजोडीच्या आधारे प्रीतीच्या पायावर उभारलेले सुंदर नाते! ज्याची गोडी दिसामासी वाढतच राहते, नव्हे राखावी लागते. परस्परांना जे नाही आवडत ते टाळून परस्परांना सुखाविण्याचे मार्ग पत्करून जेवढे फुलवावे तेवढे ते फुलतच राहते, बहराला येते नि परिपूर्णता गाठते. आपल्या सुंदर नात्यातून पुढील पिढीला आपण काही देणे लागतो हे उरी बाळगून सदैव सुहास्यवदने सुखाप्रत मार्गक्रमत राहायचे हेच खरे नव्हे का?

“संसाराचा सारीपाट सजगपणे सजवितात

सुंदर सुखे सहजी अनुभवितात

दुर्दम्य आशेनी जे दुःखालाही लाजवितात

उन्हा – पावसात जे सार्थ साथ देतात

तेच काळाच्या कसोटीवर जोडीदार शोधतात” ॥

शोध

हे आयुष्य जगत असताना आपण कधी विचार करतो का की आपले अंतिम ध्येय काय आहे? कशासाठी आपण हा आटापीटा करत असतो? जम्मल्यापासून सदोदित धावतच असतो. उगवत्या प्रत्येक दिवसासाठी काही ना काही तरी साध्य आपल्यासमोर असावेच लागते. खूप लहान असतो तेव्हा वाटते आपल्याला समोरच्या या मोठ्यांसारखे चालायला यायला हवे, चालायला यायला लागले की मग वाटते बोलायला यायला हवे. मग पुढे लिहायला, वाचायला, जेवायला, खायला असे असंख्य वाटतच राहते. मग तो मानव सारे शिकतच राहतो. एक दिवस तो शिक्षण पूर्ण करतो. विवक्षित पदवीपर्यंत आल्यानंतर तो ते शिक्षण पूर्ण मानतो. मग धडपड सुरु होते कमाविण्याची. कधी नोकरी, धंदा वा व्यवसाय या तपातून अर्थात साऱ्यातून अर्थार्जन हाच उद्देश असतो. अर्थार्जन कधीच पुरे होत नाही. जेवढा माणसाचा मोह मोठा तेवढा त्याचा अर्थार्जनाचा धासही मोठा असतो. किंबहुना लोभ वाढत चालला की हा ध्यास अमर्याद होत जातो. अर्थार्जनावरच सारे

व्यवहार अवलंबून असतात हेही निःसंशय पण म्हणून अर्थप्राप्ती हे काही अंतिम ध्येय होऊ शकत नाही.

पैशाने आपण खूप काही मिळवू शकतो. गाडी, बंगला, उंची वस्त्रे, आभूषणे, आहार, नोकर, चाकर पण हे सारे लाभूनही मनुष्य पूर्ण सुखी असेलच असे म्हणता येत नाही. ऐश्वर्याच्या वक्तिसदृश कल्पना बदलत असतात. तरीही व्यवहार्यांथाने रूढ असलेली ऐश्वर्याची व्याख्या ही आर्थिक सुबत्ता नि ऐहिक सुखे या भोवतीच घोटाळत राहते. हे सारे लाभून सुख लाभेलच किंवा हे लाभून जे प्राप्त होते ते सुखच असेल असे मुळीच म्हणता येणार नाही.

सुखाची, समाधानाची व्याख्या व्यक्तिनुसार ठरते. कोणाला पैशातच सुख वाटते. कोणाला कपड्यात, कोणाला आहारात तर कोणाला चैनीच्या मार्गातूनच सुख लाभते. अशा प्रकारचे लाभलेले सुख हे शाश्वत असते का? काही काळ ही सर्व सुखे माणसाला सुखवू शकतात पण कधी ना कधी तरी एक वेळ अशी येते जेव्हा माणसाला हे सारे ग्रासू लागते. हे सारे लाभूनही एक अनाम हुरहूर मनाला सतावू लागते. मन कुठेही रमत नाही नि मग जाणवते की ही ओढ वेगळी आहे. हा ध्यास चिरंतनाचा आहे. रूप, गुण, संसार, प्रपंच, मुले – बाळे, बंगला, गाडी, नोकर, चाकर

हे सारे असूनही एक पोकळी जाणवू लागते. मन चौफेर शोधू पाहते, पण ते जे शोधते ते कुठेच नसते. त्याला हवे असते मनःस्वास्थ्य, मनःशांती!

मग मन हे स्वास्थ्य शोधण्याचे मार्ग धुंडाळू लागते. मंदिरातून, मशिदीतून वा चर्चमधून तो हे अपेक्षू लागतो. ते मिळविण्याची त्याला अपार ओढ लागते, अथक प्रयत्नांनी त्याला जाणवते की हे मनःस्वास्थ्य इतरत्र कुठेच नसते तर ते प्रत्येकाच्या मनातच लपलेले आहे. मानले तर ते कशातूनही कुठेही लाभते, पण मनाने मानले तरच! मन ते काही सहजासहजी मानते होय? मग त्यासाठी त्याला एकाग्रतेची नितांत ग्रज असते. मनाची निर्विचार स्थिती झाल्याखेरीज मन स्वस्थ होत नाहीच. लाखो, करोडो रुपये खर्चून वा अनंत पूजा – अर्चना करून हे नाही लाभत. ते तुमच्या मानसिकतेवरच अवलंबून असते. खूप खूप विचारांती मनाला साऱ्यातून दूर ठेवावे लागते तरच मनःशांती लाभते.

मन शांत कधी होते? जेव्हा ते संतुष्ट असते तेव्हा संतुष्टतेसाठी त्याला एकांत हवा असतो. नित्याच्या घाईगर्दीत सभोवारच्या गजबजाटात अथवा आप्तांच्या भाऊगर्दीत हे स्वास्थ्य कसे भेटावे? पूर्वीच्या काळी साधुसंत वनामध्ये जाऊन चिंतन करत, असे आपण वाचतो. मला तर वाटते खरोखर मनोभावे तपश्चर्या

केली तर का नाही इच्छित शक्तीचे दर्शन होणार? पण या साऱ्यासाठी नितांत एकांताची गरज आहे. तो निःसंशय निसर्गाच्या सान्निध्यात, प्रपंचापासून दूर, नित्यक्रमातून अलग होऊनच मिळेल. त्याचसाठी वनप्रस्थानी योजना होती. आपल्याला जमेल तेवढा कालावधी शांतचित्ताने व्यतित केल्यानंतर जे लाभेल ते आत्मिक समाधान केवळ वर्णनातीत आहे. त्याची तुलना अन्य कशाशीही करताच येणार नाही. त्यामुळे लाभणारे अनंत फायदे तर कल्पनातीत आहेत. मन एकदम मुक्त, स्वैर, काहीही झेलण्यास तत्पर होते. येणाऱ्या प्रत्येक घटना, स्थळ, काळ यांचा आनंदाने सामना करू शकते. साहजिकच त्यामुळे तनही खूप सक्षम, कार्यक्षम बनते. असंख्य गंधहीन फुलांमध्ये केवळ एकच सुगंधी पुष्प ठेवले तर पाहणाराला हे कळतच नाही की गंध कोणाचा आहे. प्रत्येक सुमनच गंधित भासते इतकेच नव्हे तर सभोवारच्या मातीलादेखील गंध प्राप्त होतो. तव्दतच एक जरी आनंदी व्यक्ती १० – २० जणांमध्ये असेल तर सारा समूहच ती आनंदित ठेवते. सारा परिसर प्रमुदित करते. साऱ्यांनाच तिचा सहवास हवा – हवासा वाटतो. ही एक आनंदमाला अखंड वाहत राहते. यासाठी नव्हे याचसाठी मनःस्वास्थ्य ही खरोखर नितांत आवश्यक बाब आहे. या रोजच्या रहाट – गाडग्यातून काही काळ बाजूला होऊन प्रत्येकाने ते मिळवायलाच हवे.

प्राणायम, योगा, व्यायामाचे असंख्य प्रकार या साऱ्या गोष्ठी आवश्यकच आहेत. पण या साऱ्यांसोबत सभोवारचे वातावरण, त्याला पोषक असा निसर्ग नि सारे चांगले ग्रहण करण्याची मानसिकता हवीच. या साठीच नेहमी आशावादी, आनंदी, प्रफुल्ल राहायला शिकायचे नि आपल्या तना – मनाला उत्साही बनवायचे.

लाभावे मनःस्वास्थ्य म्हणून
नका हो जाऊ कोठे,
शांत चित्ते शोधाल तेव्हा
तुमच्या अंतरीच ते भेटे ॥

घर

चार भिंती नि वर छप्पर झाले की घर बांधले जाते. पण त्या घराला घरपण असण्यासाठी खूप काही आवश्यक असते. त्या घरात राहणाऱ्या साऱ्यांमध्ये ममत्व हवे. परस्परांना पूर्णपणे गुण – दोषांसह समजून घेण्याची आपुलकीची भावना हवी. येईल – जाईल त्या कोणाही अतिथीप्रत आदर हवा. आतिथ्यधर्म अगदी नवागतांसाठी देखील पाळला जायला हवा. मनात काहीही आले तरी क्षणात बोलून टाकण्याएवढे मुक्त वातावरण हवे. प्रसंगी परखड नि सडेतोड विचार मांडण्याचे स्वातंत्र्य हवे. मनातल्या मनात कुढत कुणी राहायचे, प्रत्येकाचे तोंड वेगवेगळ्या दिशेला असायचे. कोणाचे विचार कोणालाच पटत नसायचे नि नाईलाज म्हणून त्या चार भिंतीत परस्परांना कोंडून घ्यायचे हे काय घर झाले? वडीलधाऱ्यांप्रती आदरभाव, नितांत श्रद्धा नि गाढ प्रेम हवे. ते काही बोलले तर त्यामागची भूमिका समजून घेण्याचा समजूतदारपणाही हवा. लहानांचे हट्ट, मागण्या पुरवण्याचे, त्यांचे कौतुक करण्याचेच धोरण मोठ्यांचेही हवे. पण मोठे कौतुक करतात म्हणून लहानांनी त्याला पात्र ठरायला हवे.

घर हवे आदर्श, घर हवे सुंदर, घर हवे हवेशीर नि घर हवे प्रसन्न, बाहेरून दमून – श्रमून आल्यावर आपुलकीचा शिडकावा करणारे. कुणी सुहास्यवादन, सदाफुलीसारखे स्वतःचे सारेच मनात ठेवून साऱ्यांना हसविणारे त्यात हवे. साऱ्यांनाच समजून घेऊन साऱ्यांच्यात सामावणारे कुणी हवे. घरातल्या कोणाच्याही चेहऱ्यावर किंचित जरी काही दिसले तरी ताडणारे, मनोमन जपणारे कुणी हवे. हे कुणी बाहेरून येते का? आलेले चालते का? म्हणून प्रत्येकानेच प्रत्येकाशी एवढ्या ओलाव्यात वागायला हवे. मनात सलणारे काही पटकन दुसऱ्याला सांगायला हवे नि ऐकून घेणारानेही समजून घ्यायला हवे. घरातले प्रश्न घरातच सुटायला हवेत. तसे प्रश्न कुठे नसतात? ते नसतील तर जीवनाला रंगतच येणार नाही. उगाचच मिळमिळीत, अळणी वाटेल जीवन. पण म्हणून त्या प्रश्नांची चव्हाट्यावर वाच्यता होऊ नये. घर हे त्याचसाठी असते. घराच्याच व्यासपीठावर सारे नाटक रंगून त्याचा सुखद शेवटही व्हायला हवा. हेच तर घराचे वैशिष्ट्य असायला हवे. उलटपक्षी इतरांचे प्रश्न सोडविण्यासाठीही आपल्या घराची दारे सदैव उघडी व्हायला हवीत. घराच्या उबदार छायेत साऱ्यांचीच मने कशी टवटवीत राहायला हवीत. काही वेळा काही कमी असले तरी ते घरातल्या घरातच राहायला हवे. पेल्यातली वादळे क्षणिक कालांतराने पेल्यातच बुडतात, ती पेल्याबाहेर येता कामा नयेत.

घरातल्या वडीलधाऱ्यांकडे वयाच्या प्रौढपणाबरोबर प्रगल्भताही यायला हवी, सर्वसमावेशकताही हवी. केवळ वयाच्या वाढीने आलेले वडीलपण हा छोट्यातल्या छोट्यांच्या चेष्टेचा विषय ठरतो, नाहीतर कोणाचीतरी हट्टाग्रही, दुराग्रही, अडेलतडूपणाची भूमिका साऱ्या घराचे वातावरण कुलशीत करून टाकते. एक हसते, नाचते, फुलते, गाते घर बघता बघता उदासवाणे होऊन जाते. कोणा मेल्याची नजर लागते नि भरल्या सुंदर सुखाला नकळत दुःखाची किनार येऊ पाहते. हे असे होता कामा नये. म्हणूनच घरातल्या सुखाला स्वर्गसुखाची गोडी येण्यासाठी घरातल्या प्रत्येकाचीच काही जबाबदारी असते. ती त्याने जबाबदारीने पार पाडायला हवी.

घरात आलो की आपण घराची दारे, खिडक्या उघडतो नि बाहेरची ताजी हवा आत घेतो. वाऱ्याची मंदशी झुळूक येते, केसावर नाचून मनालाही रिझवते तव्दतच घरात आल्याबरोबर सदैव मनाच्याही खिडक्यांद्वारे सारे कसे उघडायला हवे. घरातल्या सुखद अनुभूतीने मनाचे चैतन्यही वाढते. मनातली किल्मीषे बाहेर जातात. घरातल्या साऱ्यांकडून प्रत्येकाच्या समस्येचे निराकरण होते. घर याचसाठी हवे. बाहेर वावरताना असंख्य दडपणांचे ओझे आपण वागवतच असतो. घरी कसे मुक्त, स्वच्छंद हवे. इथे कोणतेही ओझे घरातल्यांवर देण्याची वृत्ती हवी. जो तो आपापल्या परिने ती स्वीकारायलाही तयार असतोच ना? कुटुंबियांपैकी

कोणाच्याही यशाचे दिलदारपणे अभिनंदन व्हायला हवे. त्याच्या पाठीवर शाब्बासकीची थाप पडायला हवी. कितीही बाहेर झाले तरी घरच्या दोन शब्दांसाठी प्रत्येकाचेच मन अधीर असते. घराकडून, घरातील प्रत्येकाकडून जसे आपण काही घेतो, अपेक्षितो, तसेच घरासाठी नि घरातील प्रत्येकासाठी आपण काही करणेही ओघानेच येते ना? यंत्रवत नेमून दिलेली कामे केली की आपली जणू घरातली जबाबदारी सरली अशा अविर्भावात कोणीही राहू नये. कोणी असो वा नसो, कामे काही राहत नाहीत. पण ती करताना त्यामध्ये जिव्हाळा हवा. जीव लावला तरच जिव्हाळा येतो नि जिवापाड प्रेम करणारी नाती निर्माण होतात. जिथे प्रीती तिथे नाती, जिथे नाती तिथे प्राप्ती नि जिथे प्राप्ती तिथे तृप्ती हे ओघानेच येते. प्राप्तीही क्षणिक असू नये, तर ती शाश्वत हवी. ऐहिक वा आर्थिक प्राप्ती तर क्षणभंगुरच ठरते. प्राप्ती हवी ती मानसिक समाधान देणारी, भावनिक गुंतवणुकीची नि आंतरिक ओढीची. याच सान्यासाठी एक घर हवे. घर हवे मनाला मोहविणारे, तनाला सुखविणारे नि भावनांना गुंतविणारे हसरे, नाचरे ,प्रसन्न.

स्वरलहरी

पूर्वेला लाली पसरली. पाखरांची चिवचिव चालू झाली. वाऱ्यातही गोड गारवा जाणवायला लागला. अंगावर मस्तपैकी रजई ओढून घेत असताना अचानक पर्वतीवरून भूपाळीचे स्वर ऐकू येऊ लागले. चैतन्याने भारल्यागत देहाच्या चेतना कार्यरत झाल्या. मंजुळ स्वरांनी पुरी सकाळ व्यापून उरली नि दिवसाची सुरुवात कशी झककास झाली. ‘ऊठी ऊठी गोपाळा’ कुमारजी आळवत होते. मी कधीच गोपाळाच्या गोकुळात पोहोचलेही होते. यांत्रिकपणे कुंचा कधी आला नि नित्यक्रमाला नकळत सुरुवातही झाली. अंगणातून फुले वेचून आत आले तर माणिक वर्माचे सुमधुर स्वर देवपूजेलाही बोलवत होते. सकाळ कशी प्रसन्न वाटते. रेडिओवर निवेदक नित्य नव्याने बातम्या देत होता. तेही धीर गंभीर स्वर वास्तवातील सत्यता दाखवून देत होते. घड्याळाशी बांधिलकी सांगणारा दिवस न श्रमता पुढे सरकतच होता. त्याची यांत्रिकक्रिया चालूच होती पण ती सुसह्य करण्यासाठी असंख्य मधु – मधुर स्वर मदतीला सज्जच होते. मग मीही स्वतःच्या स्वरात मातेचं मायेचं माधुर्य आणून मुलांची सकाळ सुंदर करण्यासाठी प्रयत्नरत झाले. उठा पिल्यांनो, सोन्यांनो, चिमण्यांनो नाष्टा तयार

आहे बघा. पाहू बरे पहिला नंबर कोणाचा ते? सुहास्य वादनांनी मुलेही जागी झाली. स्वतःचा देह नाचवत 'पॉप' ची सुरावट लावत दिनक्रमाला लागली. सोन्याची सकाळ सुरु झाली. ठराविक वेळेला कार्यालयाची वाट खुणावू लागते. रस्त्यावरील वाहनांचे स्वर कर्णकर्कश असले तरीही आपलेसे वाटू लागतात. सांगत राहतात, 'पळ थांबू नको, चला धावायला लागा.' जिवाला या धकाधकीतून वाचवत हाशहुश करत एकदाचे आलेच. हसत – खेळत परस्परांना हाय हॅलो करत कामालाही जुंपून घेतले नि परिचित सुरांच्या आहारी गेले. अधिकाऱ्यांनी बोलावल्याचे सांगणारा शिपायाचा स्वर, कामातील तपशील सांगणारे सहकाऱ्यांचे स्वर अथवा सूचना देणारे हुकुमी अधिकाऱ्यांचे स्वर! सारेच कसे परिचित. काही हवेसे, काही सवयीचे, काही हवे असो नसो तरीही स्वीकारायचे. या साऱ्यांमुळे तर ऑफिसचे ८ तास कसे जातात ते कळतही नाही. गुण्या – गोविंदाने हस्त – खेळत दिवस जाण्यासाठी या साऱ्यांचे योगदान निःसंशय महत्वाचे असते. कारण यापैकी एकाचा स्वर जरी कमी – अधिक मृदू – कठोर झाला की साऱ्या दिवसाचा कसा नूरच पालटतो. पुनश्च एकवार त्या रोजच्याच ठराविक रस्त्यावरून घराची वाट ओढ लावते नि जाता जाता घराकडे नेण्यासाठी आकर्षणे खुणावू लागतात. फेरीवाल्यांचे मुलांसाठी पुकारणे, वा भाजीवाल्यांचे भाजीची महतीगान नकळत आकर्षिक करतात. हवे

असो वा नसो आपण त्या साऱ्यापैकी काही ना काहीतरी खरेदी करतोच. घरी येताच येणाऱ्या साऱ्या कुटुंबीयांसाठी काहीतरी नाविन्यपूर्ण भोजनाची तयारी नि tape वरील जगजीतचे सूर सायंकाळची झळाळी अधिक गहिरी करू लागतात. हरीहरनच्या सुरांची नशा तर रात कधी झाली तेही कळून देत नाही. त्याच नशेत दिवसाचा आढावा घेतला – सांगितला – ऐकला जातो. पुनश्च उद्याच्या सुप्रभातीसाठी आजच्या निद्रेची आराधना सुरु होते. धीरेसे आजारी ... लता गाऊ लागते. पुऱ्या दिवसाचे श्रम निवतात नि हळुवारपणे मुलांना थोपटू लागतात. ते कळतच नाही.

विचार सुरु होतो, हे स्वर – माधुर्य एवढे अधिराज्य गाजवते आपल्यावर! परमेश्वराने उदारहस्ते दिलेल्या या वाणीच्या – स्वरांच्या माध्यमाने काय भारून जातो आपण. कधी कथा – कीर्तन – प्रवचन वा व्याख्यान ऐकतो, कधी गीत गझल वा मेहफिल ऐकतो नि स्वतः कृतकृत्य झाल्यासारखे मानतो. केवढी जबरदस्त शक्ती आहे न यामध्ये? कुणाला सुखवायचे असो की दुखवायचे असो केवळ स्वरांची उच्च – नीचता सारे काही साध्य करून जाते.

काही काही स्वर असे असतात की जे केव्हाही, कुठेही आपल्याला थांबवू शकतात, वाकवू शकतात वा हसवूही शकतात. काही स्वर – मधु – मधुर साखरेचे की अमृताचे? खूप दुरातून,

लांबून, देशातून वा परदेशातूनही येतात. समोर स्वरधारी दिसतही नसते पण तिच्या स्वरातून ती सारे काही सांगून जाते. त्या स्वरधारेत सारे वास्तव वाहून जाते नि क्षणार्धात तिच्यासह घालविलेल्या क्षणांची मालिका सभोवार फेर धरूही लागते. केवढे हे सामर्थ्य? केवढी अपार स्वर शक्ती म्हणावी? भरगच्च भरलेल्या दिवसातून क्षणार्धात आपण रीते होतो नि त्या स्वरसामर्थ्याच्या आहारी जातो. केवढे प्रेम, केवढी माया, केवढी आपुलकी, केवढी काळजी, केवढी व्यथा असते ना त्यात सामावलेली! क्षणार्धात त्या दूर – संचार माध्यमाव्दारे आपण केवढे अगतिक होऊन जातो. सभोवारचे सारेच कसे वेगळे जाणवायला लागते नि त्या स्वरातील अतीव ओढ निरंतर ओढच राहते. अतीतातील घटनापट मनःचक्षुवर चितारला जातो नि अभावितपणे भरल्यागत त्या साऱ्याला शरणही कधी जातो तेच कळेनासे होते. बस् ते सुंदर समाधान, ती माझी तृप्तीची धुंदी सरूच नयेसे वाटते. मग अभावितपणे मी नकळत पुनश्च त्या मंत्रमुग्ध करणाऱ्या सुरांच्या आगमनाची प्रतीक्षा करू लागते – नव्या नवलाईने!

अतीत

खूप ठरवते, खूप खूप बजावतेही तसे स्वतःला, की प्राप्त परिस्थितीला सामोरे जायचे, वास्तवाशी तडजोड करायची. जमत, पण किती? पर्यायच नसतो म्हणून आपण दिवस ढकलत राहतो. आहे या स्थितीला स्वीरकतेही, पण रमत मात्र नाही. जगणे वेगळे नि जीवनाचा आस्वाद घेणे वेगळे. मरताच येत नाही म्हणूनच जगावे लागते, पण जीवनाचा आस्वाद घेणे वेगळे. मरताच येत नाही म्हणूनच जगावे लागते, पण जीवनाचा रसास्वाद घ्यायचा ती गोष्टच वेगळी. प्राक्तनाल, प्रारब्धाला दूषण लावत सदैव रडायचे हा मुळी माझा स्वभावच नव्हे. परिस्थिती कशीही असो, तिने दिलेली आव्हाने स्वीकारण्यातच खरी कसोटी असते. सभोवार वाटेल तेवढे रणकंदन माजले असले तरीही आपण आपले कर्तव्यरतच राहायचे हे खरे. राहतेही पण ते तेवढे सोपे नसते. मनात नसता हसणे हेही खूप कठीणच असते. पण तरीही मुखवटे पांघरून वावरतोच ना सदोदित, नव्हे वावरावेच लागते. आपण म्हणता म्हणून आपल्याला हवे तसे थोडेच का सारे लाभते? समर्थ म्हणतात, “तुला पाहिजे इष्ट ते प्राप्त नोहे | तरी प्राप्त ते इष्ट मानोनी राहे” किती

यथार्थ आहे ना? मनाला हेच सांगत राहायचे. पण नाही ना, मन नाहीच मानत मुळी! किती नाठाळ आहे ते. पुन्हा पुन्हा ते मागे गतकाळात घुसतेच बापडे. त्याची तरी काय चूक आहे? जे हवे असते तिकडे आपोआपच ओढले जाते. ही ओढ अनावर आहे. ही ओढ अतिगोड आहे. ही ओढ शाश्वत आहे नि हीच ओढ चिरंतनही आहे. सभोवार सारेच जर नकोसे असेल, तर नकळतच गतकाळाचा मागोवा घ्यावासा वाटतो. मग एकदा का त्यात घुसले की परत फिरणेच नकोसे होते. त्यातून मी तर अशी अतीतवेडी. गतकाळावर अपार जीव जडवून बसलेली. आहेच तो काळ तितका समृद्ध. आपण बुवा जाम खुश आहोत त्यावर. अनेकजण वर्तमानाला कोसण्यासाठी गतकाळाचा आधार घेतात, त्याचेच गोडवे गातात, तशातली मी नव्हे.

खूप अभिमान बाळगावा असाच माझा गतकाळ यथार्थपणे समृद्ध आहे. गतकाळात माझे बालपण, यौवन, सगेसोयरे इतकेच नव्हे तर मला भेटलेला निसर्गही समृद्ध होता. मला भेटलेले पशूपक्षी, नोकर – चाकर, शेजारी – पाजारी सारेच कसे आपुलकीने भारलेले होते. मग आमजन, मित्र – मैत्रिणी नि इतर साऱ्यांची तर बातच और. केवळ मंतरलेले जादूभरेच तर होते सारे. काय नव्हते त्यात? होती मायेची पखरण, होती आस्थेची पसरण नि आतुरतेची मोहक भलावण. त्या स्मृतिमंजुषेची जरी आठवण झाली तरी

साऱ्या तनुतून जणू सतार झंकारते, संतूर साकारते नि सारे सप्तसुरांचे साम्राज्यच मला खुणावते. मनाला लुभावते नि त्याच सुरांवर आरुढ होऊन मी नकळत साऱ्या साऱ्यात बद्ध होते. ही बद्धता वर्णनातीत आहे, वेडावून सोडते जिवाला. मन काबूतच नाही राहत नि सारा सारा आणलेला वर्तमानाचा आव गळून पडतो.

सुसंस्कृत

गोबरे – गोबरे गाल, निळे लुकलुकणारे डोळे, गुलाबी ओठ, एकही केस नसलेले किंबहुना होते ते सोनेरी लवसमान बारीक केस, नारळासारखे डोके नि गोरा गोरा रंग, मिष्कील हास्य नि शांत मुद्रा. अगदी जसेच्या तसे ते बालरूप आजही माझ्या डोळ्यांपुढे आहे. किती मोहक हास्य नि सुंदर निळे डोळे! अगदी विश्वासच बसत नव्हता की हे माझे बाळ. हो हो एवढे सुंदर माझेच बाळ होते ते! आजही टीव्हीवर एखादी जाहिरात पाहू लागले की वाटले की वाटते अजूनही माझे ते बाळ मला भुलावतेय. पण काळ तो, काय माझ्यासाठी थांबणार? बघता बघता दिवस पळाले, महिने सरले नि वर्षेही हरवली. बाळ रांगू लागले, धावू लागले, खेळू लागले नि वाढू लागले. कळलेच नाही कधी ते मोठे झाले. मूल मग ते केवढेही मोठे झाले तरी आईसाठी ते तिचे बाळच असते. किंबहुना जोवर आई आहे तोवरच तोवरच बाळाचे बाल्य टिकून असते किंवा तिच्या नजरेत बाळ हे बाळच असते.

कालक्रमणा होते राहते, ऋतू येतात नि जातात, पुन्हा पुन्हा अविरत हे सृष्टीचक्र फिरतच राहते. या साऱ्या सोबत आयुर्मानही

वाढत जाते. पण वाढत्या आयुर्मानासोबत वैचारिक वाढ होणेही आवश्यक आहे. जसे बाळ रांगताना पडू नये, चालताना अडू नये नि धावताना रडू नये म्हणून काळजी घेतली जाते. तव्दत् ते वाढतानाही खुंटू नये याची सुयोग्य दक्षता घेणे हेच खऱ्या डोळस मातेचे कर्तव्य असते. आपण पाहतो मुले वाढतात, अभ्यास करतात अगदी विद्यापीठांच्या पदवीपर्यंत धावतात, पण वैचारिक वाढ मात्र ३ री ते ४ थी तच मर्यादित राहते. हे शिक्षण कुठे मिळत नाही. कुणी देत नाही. ते शिक्षण स्वतःच्या वागण्यातून, अनुभवांतून सुजाण पालकांनी द्यायचे असते. चतुर बालकांनी सभोवारच्या परिस्थितीनुरूप त्याचा बोध घेऊन त्यानुसार आचरण करायचे असते. तरच ती वाढ पूर्णार्थी ठरते. खाण्या – पिण्याचे, कपड्यालत्याचे लाड ठीक आहेत, पण सर्वसामान्य वर्तनाचे लाड कधीही पालकांकडून पुरविले जाताच कामा नयेत. योग्यवेळी प्रसंगी योग्य ती शिक्षाही करायला हवी. कर्तव्यकठोरही व्हायला हवे परंतु डोळसपणे आपल्या बाळाचा आत्मा, देह नि वर्तन शुचिर्भूत, नैतिक मूल्यानुरूप आदर्शवत होण्यासाठी सजग राहायला हवे. त्याचे सहाध्यायी, त्याच्या सोबत असणारे वावरणारे मित्र – सवंगडी यावर खूप काही अवलंबून असते म्हणून त्यांच्यावरही पालकांचे लक्ष हवे. नजर कशी घारीची असायला हवी. मग दिसा – मासी सुरवांटाचे फुलपाखरु बनते. नयनरम्य

मनोहारी रंगभरे रूप तर निसर्गाचेच दान असते पण त्याचे व्यक्तिमत्व? ते पालकांनी घडवायचे नि बालकांनी आत्मसात करायचे असते. त्याकरिता पालकांना खूप गोष्टींचा त्याग करावा लागतो. खूप गोष्टींचे बलिदान द्यावे लागते पण ती एक तपश्चर्या असते. तपश्चर्येचे अंती फलप्राप्ती असते. त्याचा आनंद वर्णनातीत असतो. आजन्म निष्ठेचे, प्रगाढ श्रद्धेचे नि अथक परिश्रमांचे मूल्यमापन म्हणून जे लाभते ते अमोज, अमूल्य, दुर्मिळ असते. ज्याला ते लाभते त्यालाच ते कळते. 'काय त्याचे इतरेजना' अशी अवस्था असते. अवघे जीवन कृतकृत्य झाल्यावर उरतेच काय? अफाट संपत्ती, तमाम प्रसिद्धी वा अलोट ऐश्वर्य कशाला या समाधानाची सर येत नाही. हे समाधान असते कर्तव्यपूर्तीचे, हे समाधान असते शाश्वत कृतीचे नि हे समाधान असते आत्मतृप्तीचे!

आपल्या मुलांची झालेली बौद्धिक वाढ, शारीरिक वाढ मोजायला खूप परिमाणं उपलब्ध आहेत या जगात पण त्याची झालेली वैचारिक वाढ, आत्मिक उन्नती हे मोजण्याचे एकमेव परिमाण म्हणजे त्याचे सत्वशील वर्तन, त्याचे तत्त्वनिष्ठ व्यक्तिमत्व नि त्याच्याकडून घडणाऱ्या सादर कृती हे होय. जाता जाता सहजपणे दुसऱ्याला दिली जाणारी सादर वागणूक, वडीलधान्यांप्रती असणारी श्रद्धा नि गुरुनांप्रती जाणवणारी भक्ती हेही त्याचेच पुरावे होत. वर्तन केवळ दाखविण्यासाठी वरकरणी

केलेले सोपस्कार नव्हेत. ते पूर्ण अंतर्दामी असावे लागते तरच त्याचे पेज पुऱ्या व्यक्तिमत्वातून प्रतीत होते. केवळ शाब्दिक मनोरे काय कामाचे? त्याला शुद्ध आचरणाचा आधार असायला हवा. फक्त स्वतःचा विचार काय कोणीही करतो परंतु पदोपदी इतरांसाठी जगता यावे लागते. जे लाभलेय त्या साऱ्याची जाणीव असावी लागते. प्रगतीची कास जरूर हवी, अधिकाचा ध्यास सदैव हवा पण बरोबरी वा उर्वरिताची हाव मुळीच असू नये. हे सारे मुळातूनच बिंबवले जावे लागते. त्यालाच संस्कार म्हणतात. त्यावरच आचरण अवलंबून असते नि प्रबळ भविष्य घडत राहते. स्वतःच्या सुंदर आचरणांतून ते नकळतपणे लाखोमध्ये दिसून येते त्यासाठी कुठे प्रदर्शनात नाही जावे लागत. कस्तुरीसमान असते ते. पुरा आसमंत त्याने सुगंधित होतो. तव्दत सारे जीवनच त्याने भारले जाते नि असेच असावे जीवन असे इतरांना सदैव वाटत राहते.

मला माहीत आहे की दिसामासी माझे बाळ वाढले, मोठेही झाले पण एवढे मोठे कधी झाले याचाच मी विचार करत राहिले. आजवर तू माझे बाळ आहेस याचा मला अभिमान असायचा पण आता मी स्वतःला तुझी आई आहे असे सांगण्यात वा समजण्यात गर्व मानेन. तुझी लहानांना चांगले सांगण्याची वा आपल्या वर्तनातून समजावून देण्याची पद्धत, तुला असणारा चांगल्याचा हव्यास, थोरांप्रती असणारा सन्मान सारे सांगून गेली. सोन्या माझ्या,

तुझे सुसंस्कृत व्यक्तिमत्व पाहून मलाच अचंबा वाटला. वयाला साजेशी नव्हे तर किंचित त्याहीपेक्षा उन्नत तुझी प्रगल्भता पाहून खूप खूप अभिमान वाटला. मन भरून आले, डोळे पाणावले नि माझ्याही नकळत मी हजारो वेळा तुझी नजर उतरवून टाकली. असाच सुजाण हो, असाच महान हो. सर्वच थरावर वावरताना अशीच तुझी प्रगल्भता उत्तरोत्तर प्रकाशित होत राहो. वेड्या मायेपोटी हे भावभोळे आईचे मन तुला अधिक देईल? जे माझे आहे ते तर तुझे आहेच पण जे जे या जगात चांगले, सुंदर, उन्नत, उत्तुंग, उज्ज्वल, भव्य नि विशाल असेल ते सारे सारे तुला लाभो एवढीच आस.

शुभं भवतु ... आई.

सल

बघता बघता दोन वर्षे झाली. माझ्या मनाला पटतच नाही., मुळीच पटत नाही की दोन वर्षे झाली. अजूनही मला वाटे की तुम्ही कुठे तरी अडमिट आहात नि बरे होऊन याल, आज न उद्या जरूर याल. तुम्हाला माहित आहे की मी कशी वाट बघते ते. वेड्यासारखी वाट बघायची माझी सवय फक्त तुम्हालाच ठाऊक आहे. हा प्रसन्न श्रावण, लेकरवाळा भाद्रपद सारे कसे तुम्हाला बोलावताहेत. गणपतीची किती गडबड असायची तुमची. पूर्ण मनोभावे करायचे तुम्ही सारे. म्हणूनच आता मलाही जाणवतय की त्याच्याच कृपाप्रसादाने त्यानेच तुम्हाला त्याच्याच उत्सवात सामील करून घेतले. पण मी? माझे काहीच मोल नाही का? मी केवळ त्या आठवणींवरच जगायचे? मला माहित आहे खूप खूप सोसायला लागले तुम्हाला. पण काय करू? काढून घेता येत असते तर सारेच नसते का मी घेतले? आज श्रावण शेवटचा गुरुवा नेमका वाडीचा प्रसादही चि. आशु घेऊन आला. आक्काने आणलेल्या मूळ श्रीदत्तपादुकांची आजच पूजाही केली नि पुन्हा पुन्हा आठवले की तुम्ही कधीच नवस – सायास मानत नव्हतात. पण आई गेल्यावर मी मुलांसाठी श्रीदत्तात्रेयाला महापूजा बोलले नि तुम्ही न

कुरकुरता केवळ माझ्यासाठी आणि मुलांसाठी सगळे केले. जेव्हा जमेल तेव्हा आपण महापूजा करू लागलो. आठवूनही वाटत राहते, स्वतः पटत नसतानाही तुम्ही केवळ माझ्या शब्दाखातर सगळेच करत राहिलात. पण सांगू का? तुमची मुले तीही तशीच आहेत. खूप करतात आईसाठी. तुमच्या आठवणीतही खूप वेडावतात. मलाच त्यांचे पोरकेपण पाहवत नाही. पण आजअखेर कधीही मी बोललेली नाही. मुलांसाठी दोन्हीही हवे. हो मी एकटी – एकाकीच पडते. तुमची सर कोठून आणू?

मन रमवते – रमवू पाहतेय ती फक्त तुमच्या छान सुंदर मुलांमध्ये. पण तिथेही वाटत राहते हे मुलांचे सारे पाहायला तुम्ही, हवे होतात. त्यांचे कौतुक कोण करणार? इतर खूप जणांना मुले नाहीत, मुलगा नाही म्हणून ते रडतात नि मी हे सारे असूनही रडते. काहीच उणीव नव्हती आपल्या संसारात. म्हणूनच ही कधीही न भरून येणारी पोकळी दिली परमेश्वराने. मला नेहमी वाटायचे की तुमच्या आधी मीच जाणार म्हणून. पण जसे वाटते तसे थोडेच का घडते? मुलांना तुमची जेवढी गरज आहे त्यापेक्षा अनंतपटीने मलाच जाणवत राहते. पहिल्यांदा मुले लहान होती, मग त्यांची शिक्षण म्हणून नि आताच कुठे मोकळीक मिळाली असती. कुठे कुठे गेलो असतो. तुम्हाला हवी तशी luxury आताच लाभली असती. खूप काही करायचे होते. कशा कशाचे नाव घेऊ?

किती जिद्दीने आपण संसार केला? कोणावरही विसंबलो नाही. आज ज्याचं कुणाला काय? वडीलधारे सगळेच गेले नि अखेर तुम्हीही गेलात, उरले मीच अभागी – एकाकी – एकटी न सुटणाऱ्या कोड्यासारखी, या प्रपांचाच्या मायाजाळात अडकून बसलेय. या जगातल्या कोणालाही हे माझे मन कळणारही नाही, कारण मी कधीच, कुठेच अडलेली दिसत नाही, रडलेली जाणवत नाही नि पडलेली तर नाहीच नाही. म्हणूनच प्रत्येकाला वाटते की हिला काय आलं दुःख? वाटो बापड्यांना. माझे मन नि मी जगेन अशीच ... तुमच्यावाचून ... मरणांतापर्यंत केवळ मृत्यू येत नाही म्हणून नि तुमचा प्रपंच जो आपण उभयतांनी उभारला तो सावरायचा म्हणून. ना जाताना काहीसुद्धा बोललात ना हसलात, जसे झोपलात ते न बोलताच सरलात. मूकपणे मलाही सारे सहन करायला सांगून, अव्यक्त राहून. टोचणी सदैव मला सलते ; अस्वस्थ करते, जगूदेखील देत नाही. नि मरणही येत नाही. या असह्य यातना अशाच उरी पेलवत किती जगू? ही दोन वर्षे गेली, अजून किती घालवू? नकोय मला हे जिणे. निदान एक करा मलाही लवकर घेऊन जा. इथे नाही तिथे तरी निवांत राहू या नं? सांगाल का तुमच्या गणेशाला? तुमचे तो नक्की ऐकेल.

पंचविशी

तू आता पंचविशीत पदार्पण करतेस त्या प्रीत्यर्थ मनःपूर्वक शुभकामना. आजपर्यंत जे जे तू अपेक्षिले असतील ते ते सारे तुला लाभो. किंबहुना ते सारे तुला प्राप्त होण्यासाठी कराव्या लागणाऱ्या परिश्रामांसाठी ईश्वर तुला सदैव तत्पर निकोप नि आनंदी बनवो हीच इच्छा.

लाभो तुला हवे ते, जे जे मनी तुझ्या गं

ठेवो सदैव हसरी, आजन्म तो प्रभू गं

याच नव्हे तर प्रत्येक वाढदिवशी आपण एक करायचे असते की आजपर्यंतचे जीवन आपले कसे गेले? काय काय आपल्याला लाभले? काय काय नाही? ह्याचा विचार करायचा नि पुढे काय काय हवंय ते मिळवण्यासाठीचे कालबद्ध, आर्थिक, मानसिक नि अर्थात शारीरिक नियोजन. ज्याचे नियोजन उत्तम त्याला यशही उत्तमच लाभते. दृष्टिकोन नेहमीच सकारात्मक हवा. म्हणजे असे की अर्धा ग्लास पेय वाट्याला आले तर अर्धाच का? म्हणून नाही कुढायचे. रिकाम्या अर्ध्या भागाला महत्व न देता जो लाभलेला अर्धा हिस्सा आहे त्याचे प्रथम समाधान मानायला हवे

नि मगच उर्वरित भागासाठी प्रयत्न. पण जर अर्धाच का! म्हणत राहिला तर लाभलेल्याचे समाधानही जाते आणि न लाभलेल्याचे दुःखही वाढते. जे जसे लाभते ते तसेच स्वीकारायचे असते. समजा नाहीच स्वीकारले तर काय होईल? जे लाभलेय ते जाईलही कदाचित. म्हणून जे आहे त्यात समाधान मानून अधिकारासाठी प्रयत्न करायचे असतात. जिथे समाधान आहे, तिथेच सुबत्ता नि सौख्य लाभते. सगळ्यांनाच काही हवे तसे कुठे लाभते? आपण ज्या घरी आजवर वाढलो तिथल्याच इतरांचे आज काय आहे ते पहायचे. आपल्या भावंडांचे, आपल्या नातलगांचे प्रथम पाहायचे, मगच मैत्रिणींकडे वळायचे. दोन बहिणींचे जिथे सारखे नसते तिथे मैत्रिणीं कसे असेल संग? वय वाढते तशी आपली प्रगल्भताही वाढायला हवीच =. खूप छोटे असताना आपण चमच्याने दूध प्यायचो, हो ना? तसे आज पिलो तर? तर पोट भरेल का? हा बदल जसा स्वीकारतो, तसेच कालमानानुसार बदल स्वीकारायचे असतात. जे हे स्वीकारतात, त्यांनीच नवीन काळासाठी काही संकल्प करायचे असतात. जे जिद्दी प्रयत्नवादी नि प्रसन्नवदन असतात तेच येईल त्या प्रत्येक प्रसंगाला आनंदाने सामोरे जातात. तू नक्कीच सुज्ञ आहेस. तुझ्यात ही क्षमता आहे नि म्हणूनच एक – दीड वर्षांनंतर मी तुला काही लिहायचा प्रपंच करतेय. तुझ्यामध्ये खूप चांगले बदल जाणवताहेत. केवळ घरकाम केले, स्वयंपाक

केला, हसले – बागडले की आपण नवीन सारे स्वीकारले असे होते का?

जेव्हा आपण एक मुलगी – स्त्री म्हणून जन्मलो तेव्हाच एक फार मोठे युध्द आपण जिंकलो असे मला वाटते. कारण एक स्त्रीचे केवळ, ठरवले तर खूप काही करू शकते, आपल्या मानाने पुरुषांचे आयुष्य तर एकसुरीच असते. आपले तसे नसते. खूप आव्हाने असतात त्यात. जि कोणी ती समर्थपणे पेलू शकते तीच परिपूर्ण स्त्री बनते. ईश्वरेच्छेने, हे लाभलेले जीवन का नाही अधिक सुंदर बनवायचे? एका स्त्रीच्या हाती दोन घराण्यांचे समाधान अवलंबून असते. ती केवळ मध्यस्थ असते. मध्यस्थाची जेवढी कसबी कामगिरी, तेवढा आनंद प्राप्तीचा सोहळाही सुखमय होतो. तिने मनात आणले तर ती सुखाचा ठेवा आपल्या सभोवार पसरवून उभे आयुष्यच सुखाचा ताटवा करू शकते. पण गे सारे तिच्या इच्छेवर आहे. संसार हेच आव्हान समजायचे. आव्हान पेलण्यासाठी जी क्षमता, जे जिगर लागते, ते तुझ्यात आहे नव्हे, तेच तुझ्यात पाहिलेय! फक्त तू ते सिद्ध करायचे आहेस.

जशा आपल्या काही अपेक्षा असतात, त्या पूर्ण व्हाव्यात म्हणून आपण झटत असतो, अपूर्ण राहिल्या तर कदाचित कुढतही असतो. तव्दतच इतरांचेही नसते का गं? दुसऱ्यालाही मन असते.

त्या मनात त्याच्याही काही अपेक्षा असतात ज्या तुझ्यावर आधारित असतात. आयुष्य हे देण्यासाठीच समजायचे असते. सदैव जो देत राहतो त्यालाच ईश्वरही देत राहतो. जो घेतच राहतो परमेश्वरही त्याच्याकडून घेतो. (काही वेळा न देताच) आहेच काय द्यायला! फक्त एवढाच एक विचार करून नाही चालत. विचार करायचा की काय कमी आहे मला? देण्यासारखे खूप असते. सुंदर बोलणे, लाघवी वागणे, मधाळ हसणे नि आपल्या प्रत्येकाला आपलेसे करणे. हे सारे दुसऱ्याला देता येते, देऊन सरतही नसते. सरत असते ते केवळ आयुष्य. क्षणाक्षणानं, दिना – दिनानं सरतच असते. म्हणूनच हा क्षण, हा दिवस हेच के सत्य असते. प्रत्येक क्षणांमध्ये सुख शोधायचे. जो स्वतः आनंदी असतो तोच इतरांना आनंदी करू शकतो. जो स्वतःच आनंदी राहू शकत नाही तो काय दुसऱ्याला सुखवणार सांग! अजून खूप मोठा पल्ला गाठायचाय तुला. ही तर सुरुवात आहे. इतरांशी तुलना करता आपल्याकडे असणारे प्लस पॉइंट पाहायचे नि त्याचाच विचार करायचा. आपोआप समाधान मिळते. जेव्हा आपण इतरांना सुख, समाधान देतो ना, तेव्हाच इतरांकडून काही अपेक्षण्याचे अधिकारी असतो आपण. व्यक्तिमत्व कसे 'सदा – बहार' हवे. कुठेही गेलात तरी तिथे हवे – हवेसे वाटायला हवे. क्षणिक सुखाचा हव्यास नसावा. सुख हवे ते शाश्वत, चिरंतन. साहजिकच चिरंतनाचा ध्यास

धरताना साधना ही ओघानेच येते. साधना करण्यासाठी साधक व्हावे लागते. कठोर परिश्रम करायला हवेत. निष्ठा हवी. श्रद्धेपोटी फळे गोमटी हे नवे का आहे? साधना सत्याधारित असेल तर साध्य प्रभूकृपेने नकळत लाभून जाते. पण नेहमी खऱ्याची कास हवी. खोट्याच्या कपाळी गोटाच असतो. एकदा असत्य बोलणे आले की ते लपवण्यासाठी पुन्हा पुन्हा असत्य ही शृंखलाच अनंत आहे. म्हणूनच सत्याची साधना सचोटीने करायला हवी. मग शाश्वत समाधानाची सहज प्राप्ती होते.

जे आपल्याला हवेय ते मिळवायचे असेल तर प्रथम आज, आता जे आपण स्वीकारलेय ते कार्य, कर्तव्यनिष्ठेने करायला हवेय. जर हे तू न्यायनिष्ठेने करू शकत नाही तर दुसरे काय करणार! हा प्रश्न साहजिकच उद्भवतो. म्हणून जे लाभलेय तेच आहे याहूनही सुसह्य कसे बनविता येईल ते करून अधिक सुखमय जीवन करायचे स्वतःचे नि साऱ्याचेच. एकदा का हे ठरले, की पुढचे सर्व सुरळीत होते. निर्णय पक्का हवा. इरादा मजबूत हवा, मग यशही भक्कम होते. दररोज एकच गोष्ट करायची नित्य नियमाने. प्रत्येक वडीलधाऱ्याने लहानाला काहीतरी वडिलार्जित ठेव देण्याची परंपरा आहे. मी तुला काय देऊ? आज एकच देते, श्रद्धापूर्वक तू करशील या विश्वासाने. रोज झोपताना आपण परमेश्वराची प्रार्थना करतो ना त्यापूर्वी एक करायचे. काहीही बाकी न ठेवता सगळे

आठवायचे अगदी अलिप्त होऊन, अनुप राहून. नि मग एकदा का दिनक्रमाचा चित्रपट उलगडायला लागला की आपलेच आपल्याला कळत जाते की काय घडले नि कसे घडले. जर आजच्या घटना सुखद आरतील तर त्याच्या आठवणींनीही अधिक संतुष्टता मिळते नि जर काही घटना मनाला क्लेशकारक असतील तर हा क्लेश का होतो? न होण्यासाठी काय करायला हवेय. माझेच कुठे चुकले का? नसेल चुकले तर माझ्यामुळे कोणाला काही हानी झाली का? ती कशी कमी करता येईल? बस्. फक्त एकदा हे मनाशी सारे ठरले की उद्यासाठी मनाची तयारी होते. चुकांची पुनरावृत्ती टाळता येते नि चांगल्याचीच वृद्धीही करता येते. आज हीच माझ्याकडून तुला देणगी. मी असे नित्य नियमाने मनाशी करते, इतरांसाठी नाही फक्त स्वतःसाठी, स्वतः चे व्यक्तिमत्व अधिक प्रगल्भ करण्यासाठी. स्वतःचे घर अधिक समृद्ध करण्यासाठी. नि याचा फायदा नक्की होतो. आपण नि आपले सारे अधिक आनंदी होऊ लागतो हीच मोठी वडिलार्जित ठेव, आनंदाचा खजिना, सुखाची संपत्ती. आवडली का तुला? नसेल आवडली तर तुला पूर्ण स्वातंत्र्य आहे. पण मला जे वाटले ते मी तुला सांगितले. असेच हे माझ्या पिढ्यानपिढ्या वृद्धिंगत होत राहो इतकीच मनीषा. याच हेतूने प्रेरित होऊन मी सुंदर दोन सुजाण तरुण माझ्यातून निर्माण केले. तूही झालीस तर मी आज आहे त्यापेक्षा

अधिकच भाग्यवान बनेन. नि बनणारच याचीही मला खात्री आहे.
फक्त या साऱ्यासाठी या दोघांइतकीच तुझीही माय हवीय. तू
त्यासाठी सुयोग्य आहेस नि आहेस त्याहीपेक्षा अधिक सक्षम
व्हावीस म्हणून लाखो शुभेच्छा.

कळावे

आई

बदल

रांधा, वाढा, उष्टि काढा. चूल नि मूल एवढेच पूर्वी स्त्रियांचे विश्व होते. म्हणून त्याच त्या घरातच ती नाती घोटाळत होती. पण आज स्त्री सुशिक्षित झाली, नोकरी करू लागली घराबाहेर पडली. या साऱ्यांसोबत तिच्या विचारांच्या कक्षा रुंदावल्या. सभोवारच्या असंख्य व्यक्ती, घरे यांच्याशी तिचा संपर्क येऊ लागला नि आपोआपच तिला व्यापक दृष्टिकोनही आला. म्हणूनच पूर्वीपेक्षा आजच्या नात्यामध्ये सामंजस्य खूप पाहायला मिळत आहे. आपले मूल जेव्हा आपल्याला सुखी, निश्चित हवे आहे तेव्हा साहजिकच त्याच्याशी निगडीत इतर घटनांना सांभाळणे ओघानेच आले. आजच्या पिढीत सासूच जर सुशिक्षित नोकरदार, कमावती आहे, तर सून उच्च शिक्षित ओघानेच येते. त्या शिक्षणानुसार त्यांच्याशी व्यक्तिमत्वातून सामंजस्य अपेक्षित असते. पूर्वीच्या तुलनेने लग्नाचे वयही वाढलेले असल्याने मुलींकडून परिपक्वता अपेक्षिली जाते. सासू ही देखील आई आहे याची जाणीव हवी. केवळ आई म्हटले की झाले असे नको तर त्या शब्दानुसार भावनिक गुंतवणूकही हवी. वैचारिक परिपक्वतेतून दोघीतले मैत्र

फुलायला हवे. आई ही जशी मायेची मूर्ती तशीच योग्य वळण लावण्यालाही तिची ख्याती! याची जाण उभय बाजूंना हवी. जे बोलले जाते ते प्रेमापोटी, आपल्या भल्यासाठी याची खात्री हवी. मग संघर्ष येणारच नाही. लहानांनी मोठ्यांचे मोठेपण राखले की आपोआप त्यांचे लहान म्हणून लाड होतातच.

“सन्मान करून मोठ्यांचा आपलाही मान राखावा
हसत खेळत गुण्यागोविंदाने, संसार सुखाचा करावा”

सौंदर्य गृह (ब्युटी पार्लर) : जणू माहेर!

भारतीय संस्कृतीमध्ये कुटुंबसंस्थेला अनन्यसाधारण महत्व आहे. सारा समाजच जो एकसंध ठेवतो तो पाया म्हणजेच कुटुंब होय. कुटुंबाचे महत्व या हिंदुसंस्कृतीमध्ये आहे ते इतरत्र पाहायला क्वचितच मिळते. किंबहुना जिथे जिथे कुटुंब व्यवस्थाच मजबूत नाही, शाश्वत नाही त्या प्रत्येक देशात चिरंतन मनःशांतीचा अभावच पाहायला मिळेल. सांपत्तिक संपन्नता ऐशो – आराम जरूर देते, पण मनःस्वास्थ्य देते असे मुळीच नाही. म्हणूनच अनेक पाश्चात्यांना भारताचे, भारतीय कुटुंबाचे, इथल्या परंपरांचे मोठे आकर्षण असते. इथे भारतात आल्यानंतर इथले उत्सव, सण, समारंभ आवर्जून ते जवळून पाहतात. त्या अनिमिष नेत्रात त्यांना न लाभलेल्या सुखाची उणीव जाणवते. हिंदू संस्कृती खूप पुरातन आहे नि कुटुंबापासून ती सुरु होते. एक व्यक्ती घेतली तर तिची वाढ ज्या परिवारात होते तिथल्या संस्कारांचा पगडा त्याच्या व्यक्तिमत्त्वाची जडणघडण ठरवतो. या कुटुंबांची सुरुवात विवाहापासून होते. विवाह म्हणजे काय? कुटुंबाच्या व्याप्तीसाठी मिळविलेली समाज मान्यताच नव्हे का? आग्नेष्ट, स्नेही, सगेसोबती

नि समाजातील मान्यवर या साऱ्यांच्या उपस्थितीत परस्पराना दिलेली आजन्म साहचर्याची – सोबतीची संमती म्हणजेच विवाह!

एक स्त्री जेव्हा वैवाहिक जीवनात सुरुवात करते, तेव्हा तिला असंख्य गोष्टी सोडाव्या लागतात. नावापासून गावापर्यंत नि भावबंधापासून घरापर्यंत सारे ती सोडते. पण बालपणापासून ज्या माय – पित्यांनी जन्म दिला, ज्या मायेच्या रज्जूनी ती जखडली जाते ते घर तिला आजन्म मायेचा आहेर देते. म्हणजेच माहेर तिच्या मनःपटलावर तहहयात चित्रबद्ध असते. माहेर हा स्त्रीच्या अंतरंगाचा एक हळवा कप्पा असतो. माहेर म्हणजेच माया, माहेर म्हणजेच मायेची माणसे, माहेर म्हणजेच आराम. सासरच्या धबडग्यात शिणलेल्या, थकलेल्या जिवाचा विसावा म्हणजेच माहेर. माहेरी गेले की आई – वडील माया करतात. आया – बहिणी न्हाऊमाखू घालतात. अथक श्रमांनी थकलेल्या तनुला ताजी – तवानी टवटवीत करतात. पूर्वीच्या काळी प्रत्येक सणाला माहेरची माणसे येऊन सासुरवाशीणीला घरी घेऊन जात नि चार – आठ दिवस तिचा पाहुणचार चाले.

काळ बदलला जीवनाचा निवांतपणाच हरवला. पूर्वी कमाई खूप आणि खाणारे मर्यादित असत. पण जसजशी ही लोकसंख्या भयाणरूप घेऊ लागली तसतशी महागाई जीवाला

भेडसावू लागली. काळानुसार स्त्रीही बदलली. घरच्यांच्या सुखासाठी अंगण ओलांडून नोकरीला लागली. नोकरी म्हटले की बंधन, मर्यादा या आल्याच त्या मर्यादित सवलतीतून स्त्रीला आपल्या मनातील असंख्य आवडी – निवडींना मुरड घालावी लागली. मर्यादित माणसांच्या छोट्या कुटुंबातून बाहेर पडून दूरवर असणाऱ्या माहेराशी जायला तिला वेळ अपुरा पडू लागला. कशी – बशी वर्षातून कामानिमित्तच तिला जाणे जमू लागले. पण मग त्या घर नि नोकरी – व्यवसाय यामुळे दुहेरी ताणाच्या ओझ्याने शिणलेल्या तनाचे काय? तिच्या देहावर या सान्यांचे असह्य ओझे दिसू लागले. एखाद्या वेळी का होईना कुणी न्हाऊ माखू घालावे, कुणी मायेच्या हातांनी जपावे ही ओढ प्रकर्षांनी जाणवू लागली. दिसा – मासी राहणीमानही बदलत चालले बदलत्या स्वरूपात सौंदर्यगृहे एक गरज म्हणून नावारूपाला आली. नित्याच्या धकाधकीच्या नि स्पर्धेच्या असंख्य कक्षातून भ्रमण करताना सौंदर्य – संवर्धन ही तिची वैयक्तिक गरजच बनली. हजारो जणांच्या या कोलाहलात आपलाही प्रभाव पाडायचा असेल, तर आकर्षक व्यक्तिमत्व हवेच. म्हणून ती सौंदर्य – गृहाकडे वळली. बदलत्या स्वरूपातील दुसरी स्त्री तिला तिथे भेटली. तिचे आर्जवी बोल, मधाळ शब्द, प्रेमळस्पर्श तिला माया देऊ लागले. भले मोबदला देऊन का असेना, पण मायेनी न्हाऊ – माखू घालणारे हात तिला

मिळाले. मनोमन सुखावणारी ती तानातूनही फुलू लागली. मग ही गृहेच तिला मायेचा ठेवा वाटू लागली. अर्थात इथे मात्र मायेच्या बदल्यात भले माया का मिळेना पण तिला जे हवे, जे दुर्मिळ होते ते माहेरचे अप्रुप सापडले. म्हणूनच या ठिकाणातून बाहेर पडणारी ती मनोमन सुखावूनच बाहेर पडली, ती पुन्हा पुन्हा तिथे घेण्यासाठी.

कौतुक

दैनंदिन दिनक्रमामध्ये आपण असंख्य घटना, व्यक्ती वा वस्तूंच्या संपर्कात येतो. या धकाधकीच्या जीवनात दिनक्रम एवढा साचेबद्ध असतो की मनात असूनही, आपण वाटते म्हणून प्रत्यक्षात काही करू शकत नाही. वाटते खूप, म्हणून आपण आपल्या प्रियजनांना, वडीलधाऱ्यांना भेटूदेखील नाही शकत. अटळ अशा या स्पर्धेमध्ये धावतच राहतो, धावतच राहतो. हे रुक्ष, रटाळ रूटीन अधिक सुसह्य होते, जेव्हा आहे त्या कामाला, कृतीला कोणी वाखाणणारे मिळते. मग त्या कौतुकभरल्या दोनच शब्दांनी पुढील काळातील कार्य अधिक आनंद मिळायला लागतो. पण असे शब्दश्रीमंत प्रत्येकालाच कुठे भेटतात? उभ्या आयुष्यात एखादीच व्यक्ती अशी भेटते कधी मातेच्या रुपात, कधी पित्याच्या स्वरूपात, कधी गुरुजनांच्या रुपात तर कधी कधी चक्क अनपेक्षित अशा नात्यानेदेखील. काहींना उगाचच स्तुती करण्याची सवय असते. काहींना तोंडपुजेपणा करण्याचीही सवय असते. काहीजण स्वार्थी हेतू मनी ठेवून केवळ स्वार्थ साध्य करून घेण्यासाठीच दुसऱ्याची स्तुती – निंदा करताना आढळतात. पण कौतुक हे या साऱ्याहून

अलग असते. कौतुक करण्यामागे कोणताही कुत्सिक हेतू नसतो, ना तोंडपुजेपणा असतो. स्वार्थतर त्यापासून कैक योजने दूर असतो.

कौतुक करणे ही स्वाभाविक बाब आहे. जे केवळ स्वतःवरच प्रेम करतात त्यांना काय कळणार कौतुक? जे स्वतःच्या सत्वातून बाहेरच पडू शकत नाहीत ते कधीही इतरांचे कौतुक करणे तर दूरच, पण साधे इतरांचे स्वार्थविहीत गुणगानही करू शकणार नाहीत. जे करतील ते सारे स्वार्थापोटीच असेल हे निःसंशय! पण जे आयुष्यभर कधीही स्वतःचा विचार करत नाहीत अन् सदैव इतरांवर प्रेम करतात केवळ तेच निर्मळ, निरपेक्ष कौतुक करू शकतात. इतकेच नव्हे तर ते जे करतात, त्यालाच फक्त कौतुक म्हणून संबोधता येईल. कारण असे हे लोक कौतुक करताना कधीही आप – परभाव बाळगत नाहीत. त्यांच्या दृष्टीला जे जे चांगले दिसले, मग ते स्थळ, काळ, व्यक्ती, वस्तू वा गुण अशा साऱ्यांचे तोंडभर कौतुक करतात. मग त्या क्षणी ते इतर कशाचीही विचार करत नाहीत. ज्याच्यामध्ये जे चांगले आहे त्याचे यथायोग्य कौतुक करणे इतकेच त्यांचे प्रयोजन. एकाचे कौतुक करताना दुसऱ्याला कुत्सित बोलणे हेही गर्भित नसते. कौतुक म्हणजे एक त्याक्षणी मनी दाटून आलेली सुंदर भावना जिचा शब्दातून आविष्कार होतो इतकेच.

कौतुक करण्यासाठी तुमच्याकडे एकतर सकारात्मक दृष्टिकोन हवाय. नाहीतर त्यात काय एवढे? हे तर काहीच नाही असे म्हणूनही बोळवण करता येते. पण ज्याचे मन मोठे आहे तोच दुसऱ्याला चांगले म्हणू शकतो. सुंदर शब्द – संपदा हेच काय ते भांडवल. या भांडवलावर तुम्ही अवघे जगही जिंकू शकता पण त्यासाठी हवीय ती मनाची श्रीमंती. जे शब्ददरिद्री आहेत, ज्यांच्याकडे फुकटच्या शब्दांचीही संपत्ती नाही ते दुसऱ्यांना काय देणार? पण अशांना वाटते मात्र नक्की की कौतुक करणे म्हणजे मूर्खपणा आहे. मला मात्र आजन्म या मूर्खपणातच हरवणे आवडेल. आपण पाहिलेल्या निसर्गाचे एखाद्या कलाकृतीचे, ऐकलेल्या सुंदर संगीताचे, सजीव सौंदर्याचे, सभोवारच्या व्यक्तीच्या अंगभूत सद्गुणांचे कशाचेही कौतुक करण्याचाच वसा मी जन्मभर घेतलाय नि तो वसा न उतता न मातता मिरवण्यातच मी धन्यता मानेन. यातच जीवनाचे सार्थक आहे, हीच या क्षणभंगुर मानवी जीवनाची समृद्ध संपन्नता होय. नव्हे का?

अक्षयतृतीया

फांदीवर बसलेले पक्षी जसे भुरकन उडून जातात किंवा दिनदर्शिकेची पाने उलटावीत तसे दिवसही पटकन सरून जातात. कळतही नाही कसे गेले, कधी गेले? दिवसाला आठवड्याचे, आठवड्यांना महिन्यांचे, महिन्यांना नकळत वर्षाची परिमाणे लाभतात कधी? तेही समजुती बाहेरचे असते. बघता बघता वर्ष पूर्ण झाले. याच दिवशी मागील वर्षी एका सुंदर सायंकाळी साऱ्या कुटुंबीयांच्या साक्षीने एक छानसा सोहळा करून तुम्हा उभयतांचे परस्परांचे जीवनसाथी म्हणून ऋणानुबंध बांधले गेले. ३ उत्तमोत्तम दिनांपैकी एका मुहूर्तावर जोडले गेलेले प्रेमरज्जू आज एक वर्षाचे झाले. दिवस वाढत चालले, की आयुर्मानही वाढते. नातेसंबंधातील आयुर्मान मात्र जसे दिवस वाढतात तसे अधिक प्रगल्भ होते. नित्याच्या येणाऱ्या अनुभवांतून लावून सुलाखून अधिकाधिक परिपक्व होत जाणाऱ्या नात्यांचीच गुंफण आपण सुख – दुःखाच्या धाग्यातून करायची असते. विवाहपूर्व असणारे अल्लड, अजाणतेपण विवाहानंतर एका परिपूर्ण व्यक्तिमत्वामध्ये परावर्तीत होणे अपेक्षित असते. पण हा बदल काही क्षणिक नसतो.

त्यासाठी लागणारे कालक्रमण हे अभिरुचीपूर्ण दृष्टीने व्हावे लागते. आपल्या वाट्याला येणाऱ्या प्रत्येक घटनेकडे तटस्थपणे पाहण्याचा स्थितप्रदज्ञपणा आपल्याला अनुभवच शिकवतो. अनुभवासारखा गुरु नाही. प्रत्येक अनुभवानुसार आपण आपल्यातच घराचे, कुटुंबाचे सदस्य असतो. घरातील वडील मंडळी आपले कोडकौतुक करत असतात, लहान मंडळी आपल्याला वडीलकीचा मानही देत असतात. आपण चुकलो तरीही केवळ प्रेमापोटी असंख्य गुन्हे माफ होत असतात. एखाद्या यशाच्या वेळी प्रेमाश्रुंनी सचैल न्हाऊही घातले जाते. विवाहानंतर मात्र पडणारे आपले प्रत्येक पाऊल हे आपल्या कुटुंबाच्या, कुटुंबीयांच्या स्नेहाशी निगडीत ठेवून त्यांना थोडाही त्रास होणार नाही याचा विचार करूनच उचलावे लागते. आपल्या इतकेच आपल्या सहचराच्या कुटुंबीयांसह आपल्याला पुढील कालक्रमणा करायची असते. म्हणूनच कदापिही कोणाचा अवमान होणार नाही याची काळजी घ्यावी लागते. एकाच नव्हे तर दोन कुटुंबांचे तुम्ही घटक बनता. म्हणूनच पूर्वीपेक्षा दुप्पट सतर्कतेने वागणे, बोलणे अपेक्षित असते. नातेसंबंध वाढतात तव्दत आपली जबाबदारीही वाढते, मिळणारा स्नेहही दुणावतो, आपला मनुष्य – संग्रहही वाढतो. मग सतर्कताच का नको वाढायला? आपण काम करतो तिथे बढती मिळाली की कशी जबाबदारी वाढते, तसेच हेही आहे.

इथेही फक्त नातीच नाहीत वाढत तर त्यासोबत येणारी प्रत्येक गोष्ट ही वाढत्या अनुषंगाने स्वीकारावीच लागेल. कोणत्याही गोष्टीला दोन बाजू असतात. तसेच नात्याचेही आहे. जबाबदाऱ्यांना का कधी घाबरायचे असते? अरे, यामुळे येणाऱ्या सुखाच्या राशी तुमच्या प्रापंचिक उन्नतीची उत्तरोत्तर कमान चढती ठेवतील. प्रत्येक घटनेच्या स्मृतीसाठी काही आठवणींचे मूर्तरूप करून ठेवायचे म्हणजे भविष्यात याच वस्तुरूप आठवणी आपल्याला पुढे पुढे जगण्यासाठी प्रोत्साहित करतात. आता कुठे तर ही सुरुवात आहे! अजून खूप मोठा पल्ला गाठायचाय त्यासाठी परस्परांना समजून घ्या, परस्परांत सामावून जा, विरघळून जा नि दुग्ध – शर्करेसमान बना. परस्परांस अनुरूप आहातच पण परस्परांस पूरक बना. दुसऱ्यामधील दोष कमी करण्यासाठी स्वतःमधील सद्गुण वाढवा नि साऱ्यांची मने जिंका. साऱ्यांच्या शुभेच्छांवर होणारी वाटचाल नेहमीच प्रगतीप्रत नेते म्हणून असंख्य, अगणित, अनंत शुभेच्छा! ही नाती अक्षय राहोत, सुखद बनोत नि दृढतर होवोत एवढीच कामना!

आदरांजली

सुप्रभाती रेडिओ ऑन केला अन् दिनविशेष चालू झाले. निवेदक सुंदर आवाजात दिवसाचे महत्व सांगत होता “आज ८ मार्च या दिवसाला ‘जागतिक महिला दिन’ मानले जाते. या स्पर्धेच्या बदलत्या युगामध्ये नारीला अनन्यसाधारण महत्व आहे. स्त्रीला पुरुषांच्या बरोबरीनेच सर्वत्र समान दर्जा द्यायला हवाय. स्त्रीला संपत्तीतही पुरुषांप्रमाणेच हक्क सांगता येतो.” मी ऐकत होते, ऐकता ऐकताच माझी विचारचक्रे फिरू लागली. मी जे ऐकत होते ते सारे खरेही होते. नाकारण्यासारखे त्यात काहीच नव्हते, पण मन कुठेतरी अंतर्मुख झाले. कायद्याने सारे काही मिळवता येते का? केवळ कायदे केले की सारे काही झाले का? मुळातच असणाऱ्या या पुरुषप्रधान संस्कृतीमध्ये असणारे स्त्रीचे नगण्य स्थान केव्हा सुधारणार आहे? त्यासाठी फुले, आगरकर, गोखले, कर्वे यांसारख्या समाजसुधारकांनी अथक प्रयत्न करून स्त्रीला शिक्षणाची दारे खुली तर करून दिली, पण ज्या उदात्त हेतूने त्यांनी हे महान कार्य केले त्याची परिणती म्हणावी तेवढी झाली का? हां, शहरी विभागातून काही अंशी निःसंशय स्त्री सुशिक्षित झालीही पण म्हणून त्यामुळे सारी उद्दिष्टे साध्य का होतात? ग्रामीण भागात तर

अजूनही स्त्री पूर्णपणे शिक्षणापासून वंचितच राहिली आहे. स्त्रीची कहाणी ही तिच्या जन्मापासूनच सुरु होते. “स्त्री जन्मा ही तुझी कहाणी, हृदयी अमृत नयनी पाणी” कुटुंबातल्या बऱ्याचजणांनी मुखकमलं ही ‘मुलगी झाली’ म्हटले की पाहण्यासारखी होतात. पण ही अवस्था जुनी झाली. स्त्री आता खूप प्रगल्भ होत चाललीय. जन्मतःच स्त्री ही खूप संवेदनशील असते. त्यामुळे कोणत्याही क्षेत्रात जिथे ती जाईल तिथे ती पूर्णपणे तन्मयतेने, मन लावून स्वतःला झोकून देते, जीव लावते. म्हणूनच ती जरी किती शिकली, कित्येक पदव्यांची धनी झाली तरीही तिच्या मागची घरची जबाबदारी कदापीही सुटत नाही. बाहेर भले ती कोणीही असो, घरातली तिची माता, पत्नी व अन्य तत्सम जबाबदार भूमिका चालूच राहते. कालानुरूप ती पुरुषाची जबाबदारी विभागून घेते आहे पण तिची जबाबदारी विभागायला पुरुष किती उत्सुक आहे? दोन्हीही घरी – दारी दोन्ही पातळीवर चालणारी तिची तारेवरील कसरत तो अगदी अपिप्तपणे पाहत राहतो, तेव्हा वाटते कुठायत ते कायदे? कुठायत ते समानत्व? सारे कागदी प्रपंचच! समानता केवळ राबण्यात, समानता केवळ वागण्यात पण मानसिक छळ संपलेत का तिचे? आजही हुंडाबळी जातच आहेत. बलात्कार, अत्याचार यांनी महिलांवर अन्याय होतच आहेत. मानसिक अत्याचाराला तर मर्यादाच नसते. पदोपदी, पावलोपावली जिथे दिसेल तिथे तिला

दुय्यम दर्जाची वागणूक मिळते. तरीही निसर्गदत्त देणगीमुळे सुहास्यवदना असणाऱ्या स्त्रीला कोणीही कसेही राबवावे. राबणूक पाहून गर्दभानेही लाजावे. गर्दभाचे निदान केवळ राबणूकच करून भागते. पण स्त्री राबायची तशी राबते नि वृथा विचारांनी दुभंगते. कोण सोडवेल तिला यातून? केवळ कायदे करून साधेल का हे सर्व? महिला दिन साजरे केले म्हणजे झाले का? एक ना दोन अशा असंख्य प्रश्नांची उत्तरे कुठे शोधायची? कोण जबाबदार आहे याला? करेल का कोण आत्मपरीक्षण? तसे पाहता प्रत्येकानेच आत्मचिंतन करायची ही वेळ आहे. ही वेळ आहे अथक विचारमंथनाची. प्रत्येकाच्याच घरी, सभोवार, कुठे ना कुठे कुणी बहीण, पत्नी, मैत्रीण कुणी तरी असेलच. जर प्रत्येकानेच स्वतःसमान तिलाही मन आहे याची जाणीव ठेवली तरीही खूपसे प्रश्न सुटतील. स्वतः बरोबरच तिलाही आदराचे स्थान दिले, सर्वच थरावर विचार केला तर? तर तोच तिच्यासाठी खरा तिचा दिन असेल. असे जेव्हा सारेच करतील तेव्हाच खरा तिचा दिन असेल. असे जेव्हा सारेच करतील तेव्हाच खऱ्या अर्थाने समानता येईल. तेव्हाच नकळत फुले, आगरकर, कर्वे वा अन्य सारे सुखावतील नि तीच त्यांना आदरांजली असेल.

शापित

तसे पाहायला गेले तर प्रत्येकाला निसर्गाने काही ना काहीतरी दिलेले हे असतेच. निसर्गासारखा दाता नाही नि सृष्टीसमान दातृत्व कुठेही आढळत नाही. कोणाला रंग, कोणाला रूप, कोणाला विवक्षित अशी एखादी गोष्ट, काही ना काहीतरी लाभलेले असतेच. पक्षांना पंख, पशूंना स्वसंक्षरणार्थ एखादा शस्त्रवजा अवयव, मानवाला बुद्धि, असे प्रत्येकाला काहीतरी असते. त्या उदार दात्याच्या खजिन्यात अनंत गोष्टींची साठवण असते नि उदंडपणे मुकहस्ते तो त्याची उधळण करत असतो.

कोकिळाला मंजूळ स्वर दिलेला असतो, मोराला सुंदर पिसारा असतो, वाघ – सिंहाला हुकमत गाजवणारी नजर, तर हरिणाला अवघ्या विश्वाचा चपळपणा! उंटाला उत्तुंग उंची नि झेब्र्याला सर्वाहून वेगळा चट्टेपट्टेरी कवच! हत्तीला धीमी चाल तर पोपटाची मधुर वाणी, सागराला अथांग खोली तर नभाला अनंतता, सूर्याला साऱ्या जगाला जागविणारी दाहकता नि चंद्राला साऱ्यांना तोषविणारी शीतलता! ग्रह ताऱ्यांना प्रकाशमान वलय तर नक्षत्रांना

चमचमणारी चमक! इथे कुणीच असा नाही की ज्याला काहीही लाभलेले नाही.

मानवाला अलोट बौद्धिक सामर्थ्य दिलेलेच आहे त्याही सोबत कोणाला तरी असामान्य कर्तृत्व दिलेय तर कोणाला अमाप संपत्ती, कोणाला मोहविणारी रूपसंपदा तर कोणाला मधुर वाणी. कोणाला भेदक, दिलखेचक नजर तर कोणाला लोभसवाणी जिगर, कोणाला साहित्यात लागणारे रसिक मन तर कोणाला संगीतात डुलणारे सुरेल सुरिले मन! कुणाला विज्ञानात शोध घेणारे संशोधकत्व तर कुणाला आध्यात्मात समरस होणारे धार्मिकत्व, कोणाला जाज्वल्य देशाभिमान, तर कोणाला कोणत्याही सौंदर्याशी नतमस्तक होणारा स्वाभिमान! एक की दोन, अनंत, असंख्य गुणसंपदा देऊन त्या आकाशस्थ ईश्वराने ही अवघी सजीव सृष्टी सुंदर अतिसुंदर करून टाकली. हे सारे पाहताना तहानभूकही हरते, अवघे जीवनच ईश्वरचरणी विनम्रभावे झुकते. कळत नकळत मनात विचार येतो की आपल्यालाही काही लाभते की नाही? हा विचार मनात आला की मन अस्वस्थ होते, सैरभैर होते नि आत्मपरीक्षण करू लागते.

काय नाही दिले त्याने मला? एका सुंदर सुसंस्कृत परिवारात अतिशय बुद्धिमान पित्याच्या नि रसिक मातेच्या पोटी मला जन्म

दिला. कोणाही सामान्य मुलीच्या वाट्याला येणार नाही एवढे लाडाकोडात, कौतुकात बालपण गेले. त्याने मला प्रेमळ बंधू भगिनी दिले. एक हसरे – नाचरे शैशव की ज्याचा कुणीही हेवाच करावा असे वैभवसंपन्न बाल्य मला त्याने दिले.

एक अत्यंत निरोगी, नितळ काया दिली. कोणालाही मोहविल इतके नसले तरी बऱ्यापैकी रुपडे दिले. या साऱ्याखेरीज एक साहित्यप्रेमी मन दिले. तरल भाव जपणारे एक भावूक हृदय दिले. जीवनाचा रसिकतेने आस्वाद घेणारी एक रसिक नजर दिली. एक छानसा संसार फुलविणारी गृहकृत्यताही दिली. जिवापाड मायेची पाखरण करणारी मातृमयी मायाही माझ्यातच निर्मिली. काय नाही दिले त्याने मला? ज्या समाजात राहते त्या समाजाशी ऋणांकित राहण्याची वृत्ती दिली. ओजस्वी देशप्रेम दिले नि जे काही करते त्या प्रत्येक कार्यात स्वतःला झोकून देण्याची कर्तव्यतत्परताही दिली. मृदूल भाषेची जाण दिली नि हळवे कविमनही दिले. जे दिले, जसे दिले त्याबाबत याच का, अशा अनंत जन्मी मी त्याची शतशः ऋणी राहण्यातच स्वतःला धन्य मानेन. या ऋणांची उतराईही होण्याची आकांक्षा नाही. दात्याच्या चरणी विलीन होईपर्यंत ही त्याने दिलेली संपदा इमाने इतबारे त्याची अनामत म्हणूनच जपेन. यापरते हाती काय आहे? पण हे सारे देऊनही मनी तृप्ती नाही, शांतीही नाही, सदैव एक अनाम रुखरुख, हुरहूर मनात डाचत राहते. हे सारे देऊन

ते उपभोगण्यासाठी लागणारी साथ संगत मात्र तितकीच रसिक, तितकीच शोधक, तितकीच अनुरूप मुळीच दिली नाही. ही खंत, हा खेद सदैव जिवाला छळत राहतो. तक्रार करणे हा स्वभावच नाही, नि काही कुठे मागावे हा तर मुळीच ध्यास नाही. त्यामुळे एकच वाटत राहते की हे सारे शापित तर नव्हे? पण का बरे नि कोणी म्हणून मला शाप द्यावा?

विचार करून करून डोके श्रमून जाते, मेंदूचा भुगा पडतो नि या शापाचा भुंगा मेंदूचा चेंदा मेंदा करत राहतो. या जन्मी तरी मी जाणती झाल्यापासून नकळतही कोणाला प्रत्यक्ष दुखविण्याचा विचारही केलेला नाही. सगे सोयरे असोत, नातेवाईक वा मित्र असोत, शक्य होईल तेवढे आपल्याकडून त्याला तृप्त करावे, संतुष्ट करावे, हे न जमले तर किमान दुखवू नये असाच प्रयत्न करतो पण तरीही हे लाभलेले सारे मग शापित का? या 'का' चं उत्तर नाहीच मला मिळत मन पुन्हा पुन्हा आक्रंदून सांगत राहते की कोणती ना कोणती तरी एक प्रदीर्घ पोकळी या जीवनात आहे की जी कधीही भरली जाणारच नाही. ही अशीच ऊराशी बाळगून मी त्या जगन्नियंताला अनन्यभावे शरण जाते, विनवते की हे ईश्वरा सोडव मला क्षणार्धात सोडव, काहीही कर पण हे शापित जिणे इथेच थांबव. ते थांबविण्यासाठी काहीतरी अघटित करण्याची मला संधी देऊ नकोस. ही निसर्गदत्त काया, निसर्गाधिन करण्यासाठी नैसर्गिक

मार्ग तूच दाखवून दे. आता मी जगून जगून थकले. अधिक अंत
नको पाहू.

अमूल्य

जीवन म्हणजे अखेर काय आहे? केला आहे का कधी विचार? जीवन म्हणजे पाणी, पाणी म्हणजे प्रवाह, प्रवाह म्हणजे गती आणि गती आली की संगती ओघानेच आली. या आयुष्याच्या अफाट प्रवाहामध्ये किती – किती, कोण – कोण भेटतात. आठवायला बसलो तर हे आयुष्यही अपुरे पडेल म्हणूनच मला वाटते आपल्या धर्मांमध्ये सात जन्मांचे ‘ऋणानुबंध’ मानलेले असावेत. जन्मापूर्वीपासूनही अस्तित्त्वामध्ये असलेली नाती म्हणजेच आई – बाबा. या जीवनाचे दाते म्हणजेच माता – पिता. जीवनाचे आकारदाते, जीवनाचे संस्कार दाते, विधाते सारेच तर ते असतात. कधी क्षणभर शांतपणे बसून विचार केला तर प्रत्येकाच्याच असे लक्षामध्ये येईल की आपण आज जे कोणी आहोत, जे काय आज बनलो आहोत त्या साऱ्या साऱ्याची प्रेरणाच मुळी पालक आहेत. तुम्ही जेव्हा कुणीच नसता, केवळ एक सजीव एवढीच तुमची ओळख असते तेव्हाही ते तुमच्या साऱ्या हसण्यात – रडण्यात सामील असतात नि आजही तितकेच गुंतून असतात.

इतकेच नव्हे तर त्यांच्या जिवामध्ये जीव असेपर्यंत हे अखंडपणे चालूच असते.

आजच्या युवा – पिढीला या सर्व गोष्टी माहिती असतात पण मान्य असतीलच असे नाही. या बाबतीत आमची पिढी खरोखरच नशीबवान. वाड्याच्या घरामध्ये राहिलो, गोकुळासारख्या परिवारामध्ये वाढलो. आम्ही दुधा – तुपामध्ये नहालो नि स्वच्छ मोकळ्या वातावरणामध्ये खेळलो. आम्ही भावंडांशी मनसोक्त भांडलो तरी आजही जिवाला जीव देतो आहोत. आम्ही रामनवमी, कृष्ण जन्माष्टमी साजरी केली नि होळी – दिवाळीही खेळलो. मंगळागौरी जागवल्या नि गौरी गणपती सजवल्या. त्या काळात आजच्यासारखे बेगडी – बाजारीपण नव्हते. सारे कसे स्वच्छ, निर्मळ असायचे आमचे तेच आमचे असायचे. त्या संस्कृतीवर कुण्या रशिया – अमेरिकेचा पगडाही नव्हता. पैसा – पैसा करत धावत जिवाची ओढाताणही नव्हती, जीवघेणी स्पर्धाही नव्हती. आजची पिढी खूप बुद्धिमान आहे. सरी ऐहिक सुखे त्यांच्यापुढे हात जोडून उभी आहेत पण आजच्या या जीवघेण्या स्पर्धेमुळे त्यांच्या भावनांचे यांत्रिकीकरण होते आहे. धावायचे किती? अमर्याद, त्याला अंतच नाही. ते तरी काय करणार? काहीच शाश्वत नाही. आजच जे मिळवाल तेच उद्याला कामी येईल म्हणून धावताहेत बिचारे! पण या अनंत धावपळीमध्ये

त्यांनी मागेही पाहायला हवेच, जिथे त्यांचे मूळ धागे गुंतले आहेत. आई – वडील हे दुसरे – तिसरे कुणीही नसून ती आपल्या आयुष्य वृक्षाची घट्ट खोलवर रुतलेली मुळे आहेत. त्यांनी या जमिनीशी, या संस्कृतीशी, या नात्यागोत्यांशी आपली दृढता मुळातीत रुजवून ठेवली आहे. ते आहेत म्हणूनच हा तुमचा आजचा जीवनवृक्ष आहे. तो फुलतो आहे, फळतो आहे. हे समारंभ, हे उत्सव ही निमित्ते इतकेच त्यांना सारे लाभले आहे. काहीही कमी नाही, हवेय ते थोडेसे आप्तांचे प्रेम, मुलांचा प्रेमळ सहवास उदंड स्नेह! तो देण्याचेच हे प्रयोजन.

काय देऊन देतो आपण? अरे, आहेच काय आपल्या हातांमध्ये? त्या देणाऱ्याने हे एवढे सुंदर जीवनच आपल्याला दिले नसते तर? काय केले आपण? रूप, पैसा, वेळ काहीही देऊन पुरत नाही ; फक्त घायचेच ते दोन सुंदर स्नेहभरे, प्रेमार्द गोड शब्द! जे शाश्वत आहेत, चिरंतन आहेत नि अमूल्य आहेत.

दीपावली

“दीपावली सण मोठा, नाही आनंदा तोटा” अगदी बालपणापासून हे ऐकत आलोय म्हणूनच वर्षारंभापासून कॅलेंडर हाती पडले की प्रथम पहायचे की दीपावली केव्हा? दीपावली म्हणजे धमाल. साऱ्यांनी एकत्र येऊन करायचा दंगा, मजेदार खादंती, फराळ, मनसोक्त भटकंती, सिनेमा गाणी, नाचणे नि प्रियजनांना भेटणे. काय नसते यामध्ये अंतर्भूत? जे जे हवे ते ते सारेच तेही एकाचवेळी अनुभवायचे असेल, तर दीपावली अनुभवावी. अन्य काहीही नको. दीपावली येण्यापूर्वीपासूनच नवनव्या कपड्यांची छान खरेदी, उटणे, तेल लावून केलेली देहाची तयारी नि चिवडा, लाडू, चकल्या इ. पदार्थांची रेलचेल या साऱ्यामुळे प्रत्यक्ष दीपावली खूप खूप अनुभवता येते. वाटले लोळावे, वाटले फिरावे, वाटले गावे, वाटले खेळावे अथवा मस्तपैकी टीव्ही पाहावा.

आपल्या संस्कृतीने आपल्यासाठी सर्व काही तरतुदी करून ठेवल्या आहेत. ते पाहण्यासाठी गरज आहे ती डोळस दृष्टीची. नित्याच्या रांधा वाढा, नोकरी उद्योगाच्या धकाधकीमधून

चार दिवस कसे मस्त आनंददायी उपभोगता यावेत याचसाठी या सणांचे नियोजन! अखेर आनंद, सुख आहे तरी कशामध्ये? छान छान खावे, स्वैर हिंडावे, घर सजवावे नि स्वतःही सजावे. या साऱ्याची स्वैर हिंडावे, घर सजवावे नि स्वतःही सजावे. या साऱ्याची जे पूर्णपणे पूर्वतयारी, आखणी करतात, तेच चार दिवस का? तर नित्याचीच दिवाळी साजरी करू शकतात. त्या हवी ती पूर्ण क्षमतेने राबण्याची तयारी. भले हे राबणे घरी असो वा दप्परी. जो मोबदला मिळतो त्यातून भविष्याची तरतूद जे करतात, तेच खरा आनंद उपभोगू शकतात. परिश्रम जर कठोर नि मनःपूर्वक केले तर मोबदलाही तसाच मिळतो अथवा जो मिळतो तो निश्चितच समाधानही देतो.

परस्परांना समजून घेऊन जर आपण वागत राहिलो मग ते कोठेही असो स्वतःलाही निश्चितच संतुष्ट करू शकतो. आपल्याशी जसे इतरांनी वागावे वाटते तसेच जर आपण इतरांशी वागलो तर खूप साऱ्या समस्या सरतील. जेव्हा आपण दुसऱ्यांना समजून घेऊ शकू तेव्हाच दुसरेही आपल्याला समजू शकतील. मृदू, गोड वाणी नसेलही पण निदान ती कटूही नसावी. इतरांना दुःख होईल असे भाषण आपण करू नये. भाषाच साऱ्याचे मूळ आहे. भावना व्यक्त होण्यासाठी तर तिचा वापर होतो तीच जर योग्यप्रकारे वापरली तर प्रश्नच उरणार नाहीत ना? प्रत्येक बाबतीत मी म्हणेन तसेच घडावे

हा अट्टाहास चूक आहे. इतरांच्या मतांना आपण जेवढा मान देऊ तेवढाच तो आपल्यालाही मिळेल. पैसा कसाही जोडता येतो पण माणसे? माणसे जोडणे खूप कठीण काम आहे. नवीन जोडता नाही आली तर निदान जोडलेली टिकवता तरी आलीच पाहिजेत. वेळप्रसंगी मग ती वेळ दुःखाची वा सुखाची असो माणसेच उपयोगी पडतात. खूप मान मरातब आहे पण ते पहायला, कौतुक करायला जर मायेची प्रेमाची माणसेच नसतील तर त्याचा काय उपयोग? आनंद नेहमी वाटूनच वाढतो नि दुःख वाटून कमी होते म्हणून तर या साऱ्या वाटण्याच्या गोष्टी वाटून घेणारी आपुलकीची माणसे सोबत हवीत. केव्हा खूप हसावे, नाचावे वाटले म्हणून तसे एकटेच करू लागलो तर इतर आपल्याला वेडे ठरवतील. पण हाच आनंद जर समूहस्वरूपात वक्त केला तर जग त्याचे कौतुकच करते.

शरीर, मन आणि आत्मा यांनी 'स्व' बनला आहे. शारीरिक मानसिक बंधने जेव्हा पाळली जातात तेव्हाच आत्मिक समाधान लाभते. नि स्व तुष्ट होतो. हा स्व म्हणजे थोडा गुंता आहे. त्यामध्येच तर आपण सारे अडकून पडतो, त्याच्याच मोहमयी दुनियेमध्ये आजन्म वावरत राहतो. स्वतःचे शरीर, स्वतःचे मन या पल्याड आपली झेप जातच नाही. म्हणून हेतुपुरस्सर हे करायला हवेच. ध्यानधारणा, योग प्राणायाम, आध्यात्म या साऱ्यातूनच 'स्व' ची उन्नती करणे किंबहुना स्व शोधणे फार गरजेचे आहे.

निर्विचार होऊन मन शांत करा. सारे प्रश्न सुटतील. तोच खरा आनंद होय. इतरांचे समाधान करा, आपलेही समाधान आपोआप होईल.

परस्परांना आनंदी, सुखी पाहताना खूप आनंद होतो. तोच जमवून ठेवायचा नि एकाकीपणा तोच आठवायचा. निश्चितच तो पुन्हा आनंद देईल. जे जसे आहे तर तसेच्या तसेच स्वीकारा. मग दुःख थाऱ्यालाही थांबणार नाही. स्वतःला जाळून इतरांना प्रकाशमान करणारे दीप, क्षणिक आयुष्य असूनही सुहास्य उधळणारी फुले हाच तर संदेश देतात! दीपावली याच साऱ्यांसाठी आहे. लाभलेला आनंद जपून पुढील कालावधीसाठी ठेवा, पहा पुनश्च एकवार दीपावली येईल, सारे प्रकाशित करून टाकेल. चला तर मग, त्या दीपमयी देवाला शरण जाऊ नि मनातील नैराश्य, अंधःकार पळवून लावू.

दातृत्व

आयुष्य माणसाला कुठून कुठे घेऊन जाईल सांगता येत नाही. पहाता पहाता कुणाचे होत्याचे नव्हते होईल तर कुणाला घबाड देऊनही जाईल. सभोवारची असंख्य उदाहरणे पाहता एक गोष्ट नक्कीच जाणवते, ती ही की जर तुमचे विचार चांगले असतील तुमची बुद्धी केवळ स्वार्थी नसेल तर तुमच्या पदरी तुम्ही जेवढे अपेक्षिता त्यापेक्षा खूप भरघोस दान पडते. जे स्वतः जवळ आहे, ते कदाचित तुमच्या गरजेपेक्षा कमीही असेल पण त्यातलेच थोडे का होईना दुसऱ्याला देण्याची जर तुमची वृत्ती असेल, तर तो साऱ्या विश्वाला देणारा नक्कीच या सूक्ष्म गोष्टीचीही नोंद घेतो. या ना त्या रूपे, आज ना उद्या तो तुम्हाला इतके देतो, इतके देतो की तुम्हीच अवाक् होता. सारे अनपेक्षितरीत्या घडत राहते कारण तुमची अपेक्षाच नसते की कोणी काय द्यावे वा कुठून काय मिळावे. ज्यांच्या अंगी कोणतीही क्षमता नसते तेच इतरांकडून काही अपेक्षितात. जे लाभलेय तेच योग्य आहे नि याची वृद्धी करणे हेच आपले कर्तव्य आहे. हे जे समजतात तेच काही करू शकतात. जे

लाभलेय ते आळसामध्ये बसून घालवून टाकणे म्हणजे आपणच आपल्या विनाशाचा मार्ग अनुसरणे नव्हे का?

सदैव कार्यरत राहायला हवे. मन सदैव कार्यमग्न ठेवायला हवेच ; म्हणजेच भलते विचार तिथे थांबू नाही शकत. ईश चिंतन, सत्संग अथवा संगीत यातून शाश्वत मनःशांती लाभू शकते. या अथवा यासम अन्य गोष्टींमधून निर्हेतूक समाधान संभवते त्या साऱ्या गोष्टी आचरणामध्ये हेतूपूर्वक आणायला हव्यात. इथेतिथे गप्पा मारणे, याचे – त्याचे उणे – दुणे काढणे यातून काय साध्य होते? दुसऱ्याचा दोष व आत्मक्लेश एवढेच ना? दुसऱ्याला दुःख देऊन जर कोणी सुखी होत असेल तर ते सुख क्षणभंगुर असेल. क्षणिक सुखप्राप्तीसाठी काहीही करण्यास प्रवृत्त होणारे महाभाग कमी का आहेत? पण त्या बदल्यात लाभणारे सुख चिरंतन नसेल हे निश्चित. इतरांना दूषणे देऊन इतरांना दुःख देऊन केवळ स्वतःलाच सुख लाभावे ही भावनाच योग्य नव्हे. आयुष्यात खूप काही करता येते. म्हटले तर चांगले, म्हटले तर वाईट. काय करायचे हे ज्याचे त्यानेच ठरवायचे आहे. पण एक निश्चित की जे आपण करू त्याचे फळस्वरूप इथेच आपल्याला लाभते. जीवनाची ओढ प्रचंड आहे. त्या अनाहूत ओढीखातरच आपण जगत असतो पण तरीही हे जिणे सुरेल, गेय व्हावे असेच प्रत्येकाला वाटते ना? जीवनांतर नव्हे तर जीवनांती आपल्या हाती काय उरते? निखळ

आनंद, निर्मळ समाधान नि शाश्वत शांती लाभावी इतकीच अपेक्षा.
दाग – दागिने, हिरे – मोती, सोने – चांदी, जमीन – जुमला, पैसा –
अडका सारे सारे क्षणभंगुर आहे. शाश्वत चिरंतन एकच आहे
इतरांना सदैव समाधान देण्याची वृत्ती हीच अंतःकाळी तुम्हालाही
शाश्वत, चिरंतन शांती बहाल करते.

मंथन

खूप दिवसांनी एक जुनी मैत्रीण भेटली. खूप गप्पा झाल्या. मज्जा आली. गेलेले सुंदर दिवस नि त्यांच्या आठवणींमध्ये आम्ही एवढे रमून गेलो, की भानच नाही उरले. भानावर आले ते तिचेच एक वाक्य घोळवत. जाताजाता ती बोलून गेली, 'तू काहीही म्हण पण Even God can not change the past.' किती सत्य होते ते! किती अर्थपूर्णही! एकवेळ जे घडते आहे ते रोखू शकणे वा पुढे घडणार आहे तेही थोपविणे शक्य आहे पण जे घडूनच गेले आहे ते कसे काय बदलणार? गतकाळाच्या विस्तीर्ण पटावरून क्षणकाळ जरी नजर फिरविली तरी किती मोहक अशा घटना जिवाला मोह घालतात. वर्षानुवर्षे लोटली तरीही त्याचे रंग, रूप जसेच्या तसे पकडून पुन्हा अनुभवू शकत? एखाद्या व्यक्तिच्या रूपाचे सही – सही चित्र कॅमेराबद्ध करता येते. एखाद्या सुरेल, धुंद स्वरांनाही तबकडीत बांधून ठेवणारा हा मानव एखाद्या अमूल्य क्षणांना का नाही पुन्हा पुन्हा अनुभवू शकत? अनुभवण्यासाठी प्रथम ते साठवावे लागतील. क्षण तर किती क्षणिक असतात ; कसे त्यांना साठविणार? जाऊ दे झालं साठवू नाही ना शकत पण आठवू तर

शकतो? असे सारेच शक्य झाले तर अशक्याला काय किंमत उरेल? मानवी मतीच्या मर्यादा अधोरेखिण्यास्तवच तर हे नसावे? ते काहीही असो.

अनुभूती स्मरण्यातही एक आगळीच मौज आहे. एखाद्या विवक्षित भावनेशी साऱ्या विश्वाची सांगड घालणे म्हणजे त्या ठराविक भावनेशीच एकरूप होणे नव्हे का? कोठेही जा, काहीही करा त्या विवक्षित भावनेशी बांधिलकी मानणे वा नकळत तिच्याच अंकीत होणे हीच ती जादूगरी नव्हे का? मना – मनांचे बंध बांधून क्षणाक्षणाला सामोरे जाणारे हे विश्वही त्या क्षणी क्षणभर थांबल्याचाच भास होतो. केवढी जबरदस्त शक्ती आहे ही? पूर्णपणे एकरूप होणे, तेही एका भावनेशी, क्षणाशी वा अतीताशी. ही साधी गोष्ट नव्हे, निश्चितच नव्हे. वर्तमान नि भविष्य दोघांनाही क्षणार्धात गिळंकृत करून टाकतो हा गतकाळ. या सुंदर वर्तमानाचा वा त्या उज्ज्वल भविष्याचा विचारही मनाला शिवत नाही. पूर्णपणे अतीताधीन होऊन आपण त्या विस्तीर्ण प्रपातात सर्वस्व झोकून देतो. व्यथा, विवंचना, भय, चिंता सारे दूर सरते नि उरतो तो नवउमेद, उत्साह नि चैतन्याचाच वारा!

असंख्यवेळा ठरवूनही गतकाळाच्या या जादूमयी मोहपाशातून स्वतःला कधीच सोडवू शकत नाही. किंचितकाळ

सिंहावलोकन करता उलट अधिकच हे स्मृतिपाश घट्ट पकडतात. त्यापासूनची विभक्ती हा विचारही असह्य होतो. मग माझ्याच मनाची मी समजूत घालते नि सांगते हे वेड्या, वृथा का थकवतोस स्वतःला? कारण तुला माहीत आहे ना 'even God can not change the past.' मग मी अशाच अनंतकाळ चिरंजीव स्मृतींसाठी आजचा वर्तमान वा उद्याचे भविष्य केव्हा एकदा गतकाळ होईल याची आतुरतेने वाट पाहतच राहते. होईल ना हे झटपट? तुम्हाला काय वाटते?

'मन्मयी' हा संगीता कुलकर्णी यांच्या तरल प्रतिभेचा ललितरम्य आविष्कार आहे. सृजनशीलताच जेव्हा स्वतःला मनाधीन करते तेव्हा ती मन्मयी बनते. मन-मय झालेली ती मन्मयी. संगीता कुलकर्णी यांनी विपुल काव्यलेखनही केलेले आहे. त्यांच्यातील कवयित्री मन्मयीमध्ये कधी स्मृतिगंधा होते तर कधी शब्दगंधा होते. हा ललित लेखांचा भावमय अनुबंध सर्वांना आवडेल असाच आहे. यातील विचारांची सुस्पष्टता आणि संस्कारांची क्षमता दाद देण्यासारखी आहे. साध्या, सोप्या, सरळ शब्दांत किती आणि केवढं अवकाश सांगता येतं याचा उत्कृष्ट वस्तुपाठ म्हणजे मन्मयी आहे. मन्मयी ही अत्यंत संवेदनशील आहे. हीच संवेदना या लेखनाची प्रेरणा आहे. खरं म्हणजे प्रत्येकाच्या मनात एक मन्मयी असते. या मन्मयीला प्रत्येकानं जपलं पाहिजे, आपलं म्हटलं पाहिजे.

संगीता कुलकर्णी

- म. भा. चव्हाण